

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

«Допустити до захисту»

зав. кафедри

д.е.н., професор НУК Єфімова Г.В.
(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. завкафедрою)

_____ «__» _____ 2022 р.
(підпис зав. кафедрою)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеню вищої освіти **бакалавр**

на тему: **Впровадження міжнародного досвіду легалізації економіки для забезпечення економічної безпеки України**

Виконав: студент IV курсу, групи 4451

Спеціальності _____ 051 Економіка _____

ОП Міжнародна економіка _____

(шифр і назва спеціальності)

Костенко Д. О. _____

(прізвище та ініціали)

Керівник _____ к.е.н., доцент Вдовиченко Л. Ю. _____

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2022 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

Факультет економіки моря
Кафедра економічної політики та безпеки
Освітній рівень – перший (бакалаврський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економічної
політики та безпеки

_____ Г. В. Єфімова
« ____ » _____ 2022 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»**

Студенту Костенко Денис Олександрович

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Впровадження міжнародного досвіду легалізації економіки для забезпечення економічної безпеки України

Керівник роботи к.е.н., доцент Вдовиченко Лариса Юріївна

Затверджені наказом ректора №241уч від «22» квітня 2022 року

2. Термін подання роботи: _____ 16.06.2022 р.

3. Вихідні дані по роботі: навчальні посібники, наукові праці, монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, публікації міжнародних організацій, внутрішні корпоративні документи підприємства, а також електронні ресурси _____

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) Теоретичні засади забезпечення економічної безпеки країн у сучасному світі; Роль економічної безпеки у формуванні національної безпеки; Складові економічної безпеки; Вплив тіньової економіки на економічну безпеку країни; Оцінка правових та економічних умов підвищення рівня економічної безпеки України; Міжнародний досвід протидії іллегалізаційним процесам; Протидія процесам іллегалізації та підвищення рівня економічної безпеки в умовах України; Аналіз впливу іллегалізаційних процесів на рівень економічної безпеки України; Напрями та перспективи удосконалення підходів у забезпеченні економічної безпеки України; Напрямки і перспективи протидії іллегалізаційним процесам в економіці України; Основні підходи щодо легалізації економіки в забезпеченні економічної безпеки України _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2021р. – 15.09.2021р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2021р. – 30.09.2021р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2021р. – 31.10.2021р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	1.11.2021р. – 15.11.2021р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	15.11.2021р. – 31.01.2022р.	
6.	Розробка теоретичного розділу	1.02.2022р. – 28.02.2022р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	1.03.2022р. – 31.03.2022р.	
8.	Розробка проектного розділу	1.04.2022р. – 30.04.2022р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	1.05.2022р. – 15.05.2022р.	
10.	Редагування рукопису роботи та ознайомлення з ним наукового керівника	16.05.2022р. – 30.05.2022р.	
11.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	11.06.2022р. – 15.06.2022р.	
12.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи, демонстраційного матеріалу та доповіді на кафедральний захист	16.06.2022р.	
13.	Усунення зауважень кафедрального захисту	16.06.2022р. – 20.06.2022р.	
14.	Розробка проекту демонстраційного матеріалу та доповіді	21.06.2022р. – 24.06.2022р.	
15.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	27.06.2022р. – 28.06.2022р.	
16.	Захист роботи перед АК	30.06.2022р.	

Науковий керівник _____
(підпис)

Вдовиченко Л. Ю.

(прізвище та ініціали)

Студент _____
(підпис)

Костенко Д. О.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	8
1.1. Роль економічної безпеки у формуванні національної безпеки.....	8
1.2. Складові економічної безпеки.....	12
1.3. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку країни.....	16
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПРАВОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	23
2.1. Міжнародний досвід протидії іллегалізаційним процесам	23
2.2. Протидія процесам іллегалізації та підвищення рівня економічної безпеки в умовах України.....	31
2.3. Аналіз впливу іллегалізаційних процесів на рівень економічної безпеки України.....	39
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	51
3.1. Напрямки і перспективи протидії іллегалізаційним процесам в економіці України.....	51
3.2. Основні підходи щодо легалізації економіки в забезпеченні економічної безпеки України.....	55
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	62

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Для багатьох українців та світової спільноти початок російської агресії у 2014 р. та відкрита військова навала Росії 2022 р. стали несподіваним ударом. За оцінками міжнародних експертів та політиків, агресивні дії РФ значною мірою зруйнували світову архітектуру безпеки, що склалася наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., що у свою чергу, обумовлює необхідність приділення значної уваги ролі економічної складової у забезпеченні комплексної системи національної безпеки.

Критичний стан економіки, безпосередньо впливаючи на соціально-психологічну складову населення, формує можливість виникнення загроз в інших сферах національної безпеки. А саме стан економічного розвитку країни визначає спроможність фінансування державних програм по забезпеченню необхідного рівня безпеки по всіх напрямках.

Недосконалість й незавершеність процесів реформування в країні впродовж тридцяти років Незалежності призвели до зростання рівня іллегалізації економіки та посилення корупційної складової в Україні.

«Тінізація економіки» явище комплексне та негативно впливає на усі сфери життя суспільства. Тіньовий сектор економіки належить до найбільших загроз сучасній національній економічній безпеці, адже сприяє погіршенню економічних показників розвитку країни, зниженню надходжень до бюджету, та, як наслідок, суттєво гальмує функціонування держави.

Міжнародний досвід легалізації тіньової економіки в сучасних умовах стає важливим питанням наукових дискусій. Дослідження інструментів та методів деіллегалізації економіки значно активізувалися. Для формування дієвої системи боротьби з тінізаційними процесами доцільно вивчати та впроваджувати відповідний досвід країн з низьким рівнем тіньової економіки.

Дослідженню цієї проблеми присвячені роботи зарубіжних та вітчизняних науковців: В. Предборський, З. Варналій, О. Буркальцева, Н. Гаман, Ю. Козак,

І. Ревак, О. Рєзнік, О. Мірошніченко, М. Верескля, Н. Наконечна, М. Вінічук та інші.

Необхідність вивчення міжнародного досвіду, відсутність детального аналізу стану іллегалізації економіки України, його залежності від низки чинників та економічних показників (субкритеріїв), й необхідність формування ефективних механізмів боротьби із існуючою нагальною проблемою тінізації, стали ключовими при визначенні вибору теми, формулюванні мети, постановки й вирішенні основних завдань кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є вивчення та обґрунтування міжнародного досвіду легалізації економічної діяльності, аналіз впливу тіньової економіки на соціально-економічний розвиток країни та визначенні її рівня для забезпечення національної економічної безпеки України у короткостроковій перспективі.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити роль економічної безпеки у формуванні національної безпеки;
- окреслити складові економічної безпеки;
- дослідити вплив тіньової економіки на економічну безпеку країни;
- оцінити міжнародний досвід протидії іллегальним процесам;
- розглянути явище протидії процесам іллегалізації та підвищення рівня економічної безпеки в умовах України;
- проаналізувати вплив іллегальних процесів на рівень економічної безпеки України;
- визначити напрямки і перспективи протидії іллегальним процесам в економіці України;
- запропонувати основні підходи щодо легалізації економіки в забезпеченні економічної безпеки України.

Об'єктом дослідження виступають іллегальні явища в економіці.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні, практичні аспекти протидії іллегальним явищам в економіці, що мають тенденцію до зростання в

Україні в наслідок критичних явищ як в економіці та і в геополітичній політиці у світі.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові методи наукового пізнання: логіко-діалектичний метод; методи аналізу, синтезу та порівняльного аналізу; графічний і табличний методи.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, праці вітчизняних і зарубіжних вчених, аналітичні дослідження провідних рейтингових та аналітичних компаній в області питань вирішення проблем іллегальних явищ в економіці.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг – 64 сторінок, з них основний текст – 52 сторінки. Робота містить 3 таблиці, 11 рисунків. Список використаних джерел налічує 48 найменувань на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН У СУЧАСНОМУ СВІТІ

1.1. Роль економічної безпеки у формуванні національної безпеки країн

Історично склалося так, що з еволюцією людини в бік розумної істоти, відразу стало формуватися поняття «безпека» як нагальна потреба. Бажання бути захищеним закладено природою та диктується самим потужним рефлексом - інстинктом самозбереження. Трактують поняття «безпека» безліч. Однак усі вони збігаються в одному: безпека це стан, коли тобі ніщо не загрожує.

З грецької термін «безпека» перекладається «володіти ситуацією». Аристотель у роздумах щодо ідеального державного облаштування та способів управління суспільством висував критерій безпеки громадян. У «Пророцтві на Сидон» Старого Заповіту зазначається: «і осядуть вони на ній безпечно, і будуватимуть доми та садитимуть виноградники, і будуть сидіти безпечно» [6]. Б. Спіноза головною метою створення громадянського суспільства називав мир та безпеку життя. Ж.-Ж. Руссо вважав найважливішою турботою держави має бути турбота про самозбереження. [33, 34]

До XII ст. термін «безпека» майже не використовувався. Однак наприкінці сторіччя у Західній Європі його почали вживати як характеристику спокійного стану людини, яка відчувала себе захищеною від будь-якої небезпеки або загрози. В українській мові слово «безпека» трактується як стан, при якому ніщо не загрожує. Його походження інколи пояснюється як відсутність загрози, що йшла від одного з духів Пека (без Пека), так і утворенням від давнього іменника «пека» (турбота, клопоти). У російській мові «безопасность» (безпека) навпаки є похідним від слова «опасность» (небезпека), однак значення залишається незмінним: надійність, відсутність небезпеки. [13, 14]

Все вище зазначене лягло в основу формування сучасних підходів до визначення терміну «безпека». Вона розглядається як така ситуація, при якій

кому/чому-небудь не загрожує хто/що-небудь, або як відсутність загрози та спроможність утримання її (загрози) на певному рівні. В загальному випадку під безпекою розуміють такий стан суб'єкта, коли ймовірність небажаної зміни його характеристик, параметрів належних йому цінностей і оточуючого середовища є невеликою, тобто меншою деякої заданої величини» [5].

Починаючи з середини XVII ст. в розумінні поняття «безпека» додано чітку залежність стану спокою від політичних, економічних та матеріальних складових. В цей період у країнах Європи точки зору відносно того, що однією з основних функцій держави є забезпечення загального добробуту і безпеки, призвели до розширення трактування терміну «безпека» як стану спокою, обумовленого відсутністю реальної небезпеки, а також наявності матеріальних, економічних, політичних умов та відповідних структур, що забезпечують такий стан речей.

Таке трактування було сприйняте науковцями Російської імперії, до якої на той час входила значна частина сучасної України. Наприкінці XIX ст. у словнику Блокгауза та Єфрона зазначалося, що «потреба в особистій та майновій безпеці викликає до життя державу, в цій потребі держава знаходить найголовніше роз'яснення свого існування, вона ж вказує державі основну її ціль і призначення» [38]. У той же час введення в Російській імперії у 1881 р. «Положення про заходи щодо охорони державного порядку і громадського спокою» фактично обмежило законодавче трактування поняття громадської безпеки як альтернативи посиленню настроїв невдоволення існуючим режимом, а охорона громадської безпеки розумілася як діяльність, спрямована на боротьбу з злочинами проти державного устрою. [3]

Пріоритет використання терміну „національна безпека” як сукупності умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян, належить Т. Рузвельту, який у 1904 році вжив його для обґрунтування американської інтервенції в зону Панамського каналу. У СРСР в 1934 році законодавчо було введено поняття „державна безпека”, до цього в радянській

науці і практиці довгий час вживався специфічний, в той же час не зовсім зрозумілий термін „революційний порядок” [4, 27].

Законом України „Про основи національної безпеки України” національною безпекою визнається захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. При цьому об’єктами національної безпеки визнаються людина і громадянин (конституційні права і свободи), суспільство (морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, навколишнє й інформаційне середовище, природні ресурси), держава (суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність і недоторканість). [17]

Національна безпека може бути структурно класифікована за цілим рядом ознак (рис. 1.1), у тому числі:

- за місцезнаходженням джерела загрози (внутрішня та зовнішня безпека);
- за об’єктом (безпека людини, суспільства, держави, інших об’єктів);
- за характером загрози (безпека від загроз соціального, природного характеру, антропогенного характеру);
- за характером виникнення загроз (безпека від постійно існуючих загроз та загроз, що носять тимчасовий характер) тощо.

Процеси глобалізації політичних та соціально-економічних проблем викликали суттєву трансформацію поняття національної безпеки. До другої половини минулого сторіччя військово-політична складова при вивченні питання безпеки країн була в пріоритеті, а економічні питання розглядалися з точки зору можливості забезпечення економікою держави необхідного рівня обороноздатності країни.

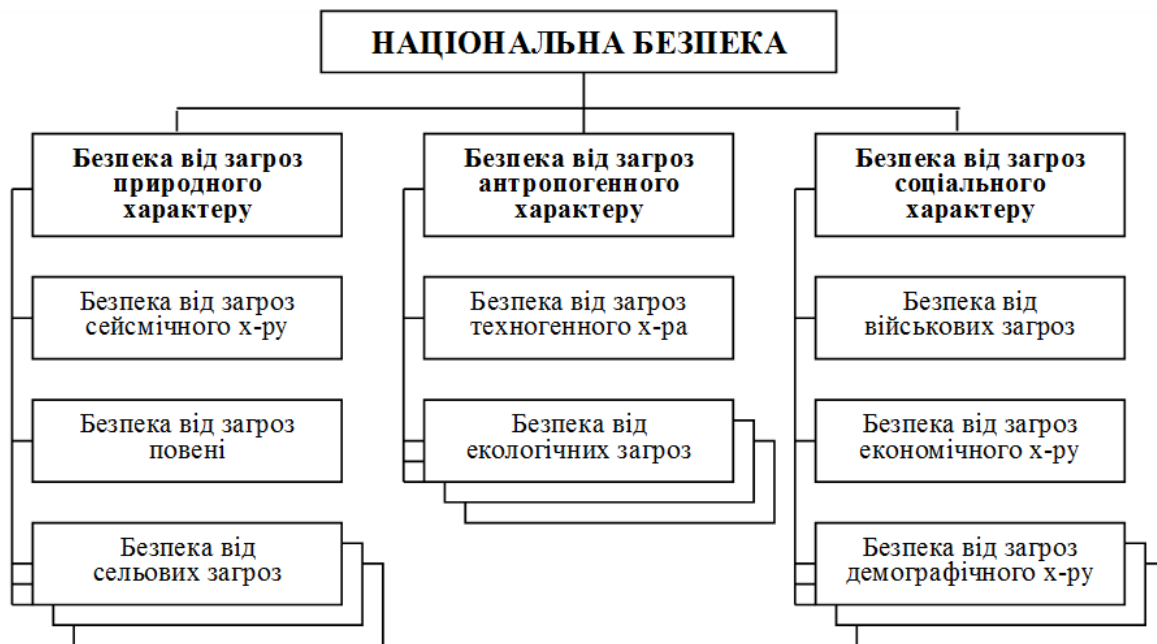

Рис. 1.1. Класифікація національної безпеки за характером загроз [26]

Наприкінці ХХ ст. формування системи міжнародної військової безпеки призвело до того, що основні баталії між країнами перемістилися в економічну площину. Класичним прикладом цього є «автомобільні війни» між Японією та США. Для України показовими у цьому плані є газові конфлікти із Росією через вартість закупівлі природного газу та вартість його транзиту через українську територію, а також будівництва та спробою введення в експлуатацію Росією газопроводу «Північний потік -2», що безпосередньо вплинуло на міжнародний стан економічної та національної безпеки, а не лише України й країн Європейського Союзу.

Для багатьох українців та світової спільноти початок російської агресії у 2014 р. та відкрита військова навала Росії 2022 р. стали несподіваним ударом. За оцінками міжнародних експертів та політиків агресивні дії РФ значною мірою зруйнували світову архітектуру безпеки, що склалася наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., що у свою чергу, обумовлює приділення більшої уваги ролі економічної складової у забезпеченні комплексної системи національної безпеки.

1.2. Складові економічної безпеки

Законом «Про основи національної безпеки України» зазначається, що національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах, а під загрозами національній безпеці розглядаються наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. Відповідно загрози економічній безпеці країни можна визначити як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку національним інтересам України в економічній сфері. [17]

При цьому у науковій спільноті при визначенні структурних елементів національної безпеки досі відсутній спільний підхід. Думки фахівців розділилися. З одного боку, серед складових елементів структури національної безпеки наряду з економічною, політичною, військовою безпекою, виділяють правову, енергетичну, інформаційну, науково-технічну, соціальну, продовольчу, екологічну, демографічну, інтелектуальну та духовно-культурну. З іншого, навпаки – розглядають енергетичну, фінансову, соціальну, інноваційно-технологічну, продовольчу, зовнішньоекономічну, демографічну та екологічну безпеку як “основні структурні складові елементи економічної безпеки” [4, 11].

Розбіжність у підходах пояснюється високим рівнем взаємного впливу та взаємозалежності між складовими елементами системи національної безпеки. Слід зазначити, що у першому випадку продовольчу і енергетичну безпеку більш доцільно розглядати як складові економічної безпеки, демографічну, інтелектуальну і духовно-культурну – соціальної. А у другому – соціальна та екологічна безпека є не складовими економічної безпеки, а рівнозначним їй з ієрархічної точки зору складовими національної безпеки, а інноваційно-

технологічна, демографічна – складовими відповідно науково-технологічної та соціальної безпеки.

Щільний взаємозв'язок усіх перерахованих сфер безпеки визначає необхідність комплексного підходу до забезпечення національної безпеки, однак, на нашу думку, пріоритетна увага повинна бути приділена забезпеченню саме економічної безпеки.

Проблема національної економічної безпеки виникає паралельно зі створенням інституцій державності, коли приходить розуміння національних інтересів взагалі та економічних зокрема. «Таким чином, національна економічна безпека не просто є однією з найважливіших складових системи державних інтересів, а й являє собою вирішальну умову дотримання й реалізації як державних, так і недержавних інтересів країни в умовах зростаючої зовнішньої та внутрішньої загрози» [28].

Оцінка ролі економічної складової як пріоритетної в системі національної безпеки обумовлюється двома важливими моментами. Критичний стан економіки, безпосередньо впливаючи на соціально-психологічну складову населення, формує можливість виникнення загроз в інших сферах національної безпеки, з одного боку. З іншого – саме стан економічного розвитку країни визначає спроможність фінансування державних програм по забезпеченню необхідного рівня безпеки по всіх напрямках.

Якщо поєднати існуючі погляди науковців на питання що таке економічна безпека, її трактування зводиться до наступного: економічна безпека держави – це «такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціально орієнтований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть за найсприятливіших умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів» [15]

В сучасних умовах серед основних складових національної економічної безпеки держави визначають:

- фінансову;
- зовнішньоекономічну;

- макроекономічну;
- інвестиційно-інноваційну;
- інформаційну;
- науково-технологічну;
- енергетичну;
- соціальну;
- демографічну;
- продовольчу;
- виробничу;
- екологічну.

Фінансова складова – це комплекс заходів, спрямованих за захист економічних інтересів держави і фінансової діяльності суб'єктів господарювання. Зовнішньоекономічна складова забезпечує умови задля оптимального входження економіки в міжнародний поділ праці. Макроекономічна складова ставить за мету досягнення рівноваги відтворювальних макроекономічних пропозицій. Інвестиційно-інноваційна складова являє собою можливість отримувати, розміщувати й використовувати іноземні та вітчизняні інвестиції та кредити. Інформаційна складова визначає правила й умови користування інформацією, які забезпечують як загальну безпеку, так і економічну безпеку зокрема. Науково-технологічна складова формує науково-технічний потенціал держави. Енергетична складова забезпечує стабільність постачань енергоносіїв для споживання. Соціальна складова формує необхідні умови задля розвитку громадян, суспільства та держави в цілому. Демографічна складова ставить за мету стабілізацію численності населення й формує передумови подальшого демографічного росту. Продовольча складова забезпечує державу продовольством у об'ємах, які необхідні задля повноцінного функціонування національного господарства. Виробнича складова спрямована на ефективне використання виробничих потужностей. Основне завдання екологічної складової – запобігання та своєчасне вирішення проблем між середовищем існування та суспільством. [8, 11,21, 31]

Кожна зі складових економічної безпеки тісно взаємопов'язані між собою, повинні бути збалансованими і достатніми задля забезпечення стійкості системи до загроз як внутрішніх так і зовнішніх в будь-який період (поточному та довгостроковому). Надійна економічна безпека держави можлива лише за умови системного й комплексного підходу до її організації.

У кризових або трансформаційних умовах питання безпеки набувають особливої актуальності, оскільки їх наслідки, за певних обставин, можуть загрожувати безпосередньо існуванню економічній і політичній системам держави, що є особливо важливим для України з її традиційно нестабільним політичним й економічним станом. Недосконалість й незавершеність процесів реформування в країні впродовж тридцяти років Незалежності призвели до зростання рівня тінізації економіки та зміцнення корупційної складової в Україні. Глобалізація й інтеграція в світову економіку, багато векторне міжнародне співробітництво й деструктивні зміни світового господарства лише підсилили кризу в економічній складовій національної безпеки нашої країни. В умовах європейського напрямку розвитку й гібридної війни з Росією, як в інформаційній так і економічній сферах, питання забезпечення економічної безпеки України стає пріоритетним.

Акцент необхідно робити на розумінні того факту, що економічна безпека здебільшого є національною безпекою, її зміцнення дозволить досягти стабільності й довгоочікуваного економічного зростання. Адже від стану економічної безпеки на пряму залежить фінансовий сектор держави, сталий розвиток і можливість реалізації національних інтересів. Ефективність економічної системи - основа існування держави, занепад якої в найближчій перспективі призведе до підриву життєзабезпечення держави, занепаду галузей економіки, банкрутству бюджетоутворюючих підприємств, втраті суверенітету.

Законодавством України нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави та тінізація національної економіки визначаються в якості загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері. Затвердженою у

2021 році «Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року» чітко визнається, що загалом показники всіх основних складових економічної безпеки залишаються низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки в довгостроковій перспективі. При цьому «високий рівень тінізації економіки» та «поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» визначаються серед основних викликів та загроз у сфері фінансової безпеки. [17, 30, 35]

Варто зазначити, що «тінізація економіки» явище комплексне та негативно впливає на усі сфери життя суспільства. Тіньовий сектор економіки належить до найбільших загроз сучасній національній економічній безпеці, адже сприяє погіршенню економічних показників розвитку країни, зниженню надходжень до бюджету, та, як наслідок, суттєво гальмує функціонування держави.

1.3. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку країни

Проблеми існування «тіньового» сектору економіки, ухилення від оподаткування, розкрадання бюджетних коштів та легалізації незаконно отриманих доходів міцно увійшли у життя нашої країни.

Провідні економісти світу долучилися до вивчення та аналізу питання тіньової економіки у другій половині ХХ ст. При цьому варто зазначити, що на думку цілого ряду дослідників, з якими складно не погодитись, нелегальна (тіньова) економіка виникає разом із появою перших держав, і її історична доля нерозривно пов'язана з існуванням державної форми організації суспільного життя. Існувало це явище завжди, починаючи з впровадження певних законодавчих і нормативних «правил гри» в економічній діяльності, тобто з введення державою заборон і обмежень, а також зі встановлення товарно-грошових відносин. [14, 26, 31]

Досліджуючи тіньову економіку, науковці розглядають її з різних кутів свого бачення, пропонуючи різні шляхи та інструменти протидії цьому явищу. Данні, наведені у таблиці 1.1, свідчать про те, що більшість іноземних дослідників вважають «тіньову» економіку такою, що невидна, тобто яка не включена до ВВП в зв'язку з тим, що не враховується у статистичних звітах.

Таблиця 1.1

Трактування категорії «тіньова економіка» зарубіжними дослідниками [15]

Автор	Визначення тіньової економіки
А. Ділтон, С. Моррис, Ф. Леесу	Тіньова економіка - заборонені види економічної діяльності. Тіньова економіка – виробничі та невиробничі види нелегальної діяльності, яка приносить дохід
А. Френз	Тіньова економіка – діяльність, що не зараховується до ВВП. Причина – відсутність методологічної бази обліку нелегального виробництва товарів та послуг (тому вони не можуть бути включені до ВВП) Компоненти тіньової економіки: 1) прихована діяльність самозайнятих; 2) прихована діяльність зайнятих, що працюють додатково
В. Патрізі	Тіньова економіка – незадекларована або частково задекларована діяльність з метою ухилення від сплати податків. Компоненти тіньової економіки: 1) зайнятість пенсіонерів та працівників, що одержують великі допомоги; 2) незадекларовані домашні послуги; 3) зайнятість емігрантів; 4) додаткова зайнятість (вторинна, третинна і та інші)
Д. Блейде	Тіньова економіка – діяльність, яка не враховується у ВВП, тому що не фіксується органами державної влади. Компоненти тіньової економіки: 1) незадеклароване нелегальне виробництво; 2) нелегальне виробництво; 3) приховані доходи в натуральній формі
К. Макафі	Тіньова економіка – виробнича діяльність, що не включається до ВВП. Види прихованих та нелегальних доходів: 1) доходи від прихованої зайнятості – від роботи без ліцензій, незадекларовані доходи, приховані доходи в натуральній формі; 2) доходи від незадекларованої кримінальної діяльності (торгівля наркотиками, проституція); 3) крадіжки, обман споживачів

Продовження таблиці 1.1

Ж. Віллард, К. Карсон	Тіньова економіка враховує: 1) виробничу невраховану легальну діяльність, 2) легальне виробництво товарів і послуг
Б. Даллаго	Тіньова економіка складається з нелегальної, прихованої та неофіційної економіки. Види тіньової економіки: 1) контрабанда, нелегальні азартні ігри, нелегальна торгівля наркотиками, алкоголем, проституція, шахрайство, крадіжки, привласнення виданих під розписку грошей; приховані рентні доходи, прихована зайнятість, робота без ліцензій, нелегальне проживання іноземців, зайнятість пенсіонерів та осіб, що отримують соціальні допомоги з безробіття; 2) приховування угод, «чайові», само зайнятість; 3) бартер товарів та послуг, садівництво, городництво, продаж продукції домашнього або кустарного виробництва
П. Гутманн, Е. Фейг	Тіньова економіка – бідь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою. Компоненти тіньової економіки: 1) нелегальна; 2) прихована; 3) неформальна
Дж. Арвай	Тіньова економіка – охоплює приховану економічну діяльність, яка здійснюється через виробничі процеси та реалізується через товари та послуги. Компоненти тіньової економіки: 1) приховане виробництво у формальному та неформальному секторах; 2) незаконне виробництво та незаконний перерозподіл
В. Казімієр, Р. Люттік-Хаузен	Тіньова економіка – «невидима» діяльність, що не входить до ВВП. Компоненти тіньової економіки: 1) діяльність, яка приховується; 2) протизаконна діяльність; 3) паралельна економіка
Б. Контіні	«Невидима» діяльність, яка враховує: 1) незаконну діяльність; 2) тіньову (приховану) економіку і незаконну діяльність
Ч. Константіно	Тіньова економіка розглядається як паралельна, що складається з: 1) прихованої; 2) неформальної частини
Д. Коломер В'ядель	Тіньова економіка – будь-яка економічна діяльність з метою отримати доходи, що не регулюються державою. Компоненти тіньової економіки: 1) співробітництво, взаємовиручка її учасників (теорія солідарної економіки); 2) кримінальний сектор

Спрощено під нелегальний сектор економіки підпадає економічна діяльність поза межами офіційної економіки, основна мета якої приховати реальний обсяг доходів. У розвинутих країнах до нелегальної економіки належить здебільшого кримінальна діяльність і лише незначна частина легальної економіки. Країни, які знаходяться в стані так званої перехідної економіки, до іллегального сектору належить значна частина цілком легальної економічної діяльності, без якої вона не може нормально функціонувати. При цьому діяльність суб'єктів «тіньового» сектору завжди знаходиться у стані міцного взаємного впливу (рис.1.2).

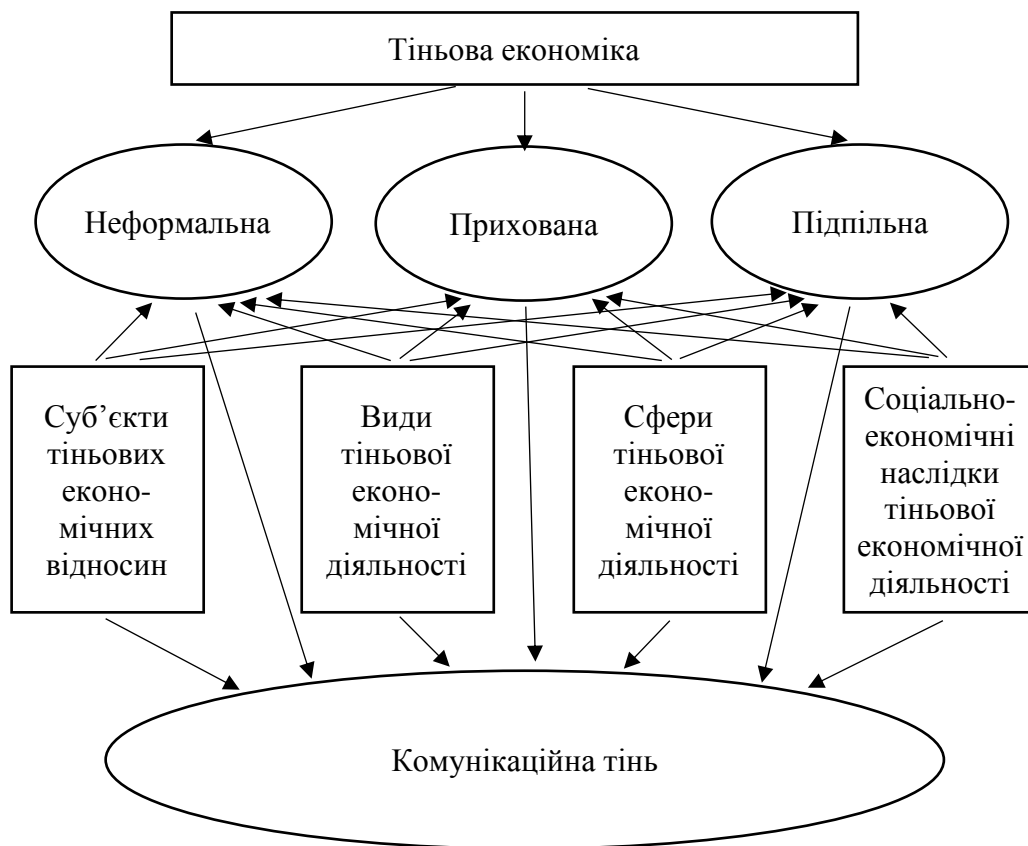

Рис. 1.2 Структура сучасної нелегальної економіки [15]

“Блакотиною книгою” (видання статистичного комітету ООН) також виділяється три структурні елементи нелегальної економічної діяльності:

– прихована, та діяльність, що дозволена діючим законодавством, яка офіційно або зовсім не обліковується, або суттєво занижується з метою ухилення від оподаткування, при цьому присутня у більшості галузей економіки;

– неформальна, та діяльність, що існує в межах домогосподарств та підприємств із неформальною зайнятістю;

– нелегальна, тобто будь-яка діяльність, що заборонена законом, на кшталт виробництва та продажу наркотиків, хабарництво, контрабанда тощо.

Слід зазначити, що перші дві з розглянутих складових набувають нелегального характеру саме через несплату або неповну сплату податків.

У рамках легального сектору економіки прояви тінізації мають місце за рахунок: заниження офіційних обсягів виробництва та реалізації продукції; неофіційне працевлаштування; заниження рівня офіційної заробітної плати; зміна митної вартості товарів та послуг, задекларованих обсягів зовнішньоекономічної діяльності; створення фіктивних підприємств; здійснення економічної діяльності на території країн офшорів; виплата частини заробітної плати в конвертах; залучення працівників без їх офіційного працевлаштування та ін.

У своїх працях дослідники виділяються три групи суб'єктів нелегальної (тіньової) економіки:

– злочинні елементи (торгівці наркотиками й зброєю, грабіжники й рекетири, корумповані представники органів влади та управління;

– «тіньовики-господарники» (дрібні й середні підприємці, комерсанти та банкіри);

– наймані працівники за рахунок їх протизаконної діяльності (дрібні та середні держслужбовці- хабарники).

При цьому варто погодитися із тим, що при проведенні досліджень зазначеного комплексу явищ, більш доцільним є використання термінів «іллегалізаційні процеси в економіці» та «іллегална економіка» або «нелегальна економіка», яка відповідно підрозділялася б на приховану, неформальну та кримінальну складові. [1, 39, 42]

Коректність використання такого підходу доводить той факт, що на відміну від деяких інших країн, відповідно до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» до загального оподаткованого доходу громадян відносяться і дохід у формі вартості послуг, на кшталт ремонту або спорудження об'єктів нерухомості, або безоплатно отриманих будь-яких послуг, товарів чи робіт. Цікавий факт: нормативно в Україні у разі не сплати податку навіть неформальна складова не є легальною, не говорячи про приховану й кримінальну. [18]

Питання ілєгалізації економічної діяльності не є новим і залишається актуальним не лише для України. Нелегальний економічний сектор є практично в будь-якій країні, і мова тут не про відверто злочинну діяльність, а про цілком легальну діяльність, яку приховують з метою не сплачувати податки.

Про давність зазначених складових ілєгалізації економіки свідчать пам'ятки різних народів. Конкретним прикладом існування «прихованої» частини ілєгалізації економічної діяльності підтверджує «Спір за сіль і залізо» (Китай, II-I ст. до н.е.). Це запис дискусії щодо державної монополії на сіль і залізо, що привела до виникнення дефіциту цих товарів та нелегального їх виробництва. До опису «кримінальної» частини ілєгалізації економіки відносяться стародавні факти пограбування єгипетських гробниць з метою продажу награвованого, або зауваження автора «Артхашастри» (Давня Індія, IV ст. до н.е.) що «так само не можна розпізнати чи п'ють воду риби, які в ній плавають, неможливо визначити – чи присвоюють майно чиновники, які приставлені до справ». [43]

У той же час, відносно третьої (нелегальної) складової, потрібно зазначити, що більш доцільно визначити її як «кримінальну», оскільки термін «нелегальна» має використовуватися для визначення усього комплексу тієї частини економіки, яку взагалі називають «тіньовою». Такий підхід дозволить позбутися «сленговості», адже ілєгалізація економіки це складне соціально-економічне явища, якому притаманний цілком виражений системний характер. Безпосередньо до «кримінальної» складової ілєгалізації діяльності відносяться і

фінансові операції по легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом та використання офшорів з метою мінімізації податкових навантажень.

Існує щонайменше два підходи до вирішення проблеми іллегальної економіки: радикально-ліберальний та репресивний. І якщо перший, запроваджений наприкінці ХХ ст., виявився не дієвим, адже, з одного боку, погіршив умови ведення легальної економічної діяльності, з іншого – сприяв посиленню вплива виробничо фінансових кланів і проникненню їх глибше до вищих шпальт влади. Тоді як другий підхід, репресивний, виник як наслідок не спроможності першого підходу вирішити зазначені вище проблем.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ПРАВОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ПІДВИЩЕННЯ
РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Міжнародний досвід протидії іллегалізаційним процесам

Як зазначалося, іллегальні явища в економіці притаманні всім без винятку країнам світу (рис. 2.1). Питання легалізації економіки та боротьба із корупцією в умовах економічних, політичних та соціальних криз, які вирують в Україні, набувають особливої актуальності в забезпеченні національної економічної безпеки.

До країн, які активно борються з іллегальною економікою і уклали для цього двосторонні та багатосторонні угоди, належать США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Канада, Японія тощо. В деяких з них, зокрема у Сполучених Штатах, Франції та Індії було введено офіційну фінансову винагороду за надання інформації про несплатників податків. [31]

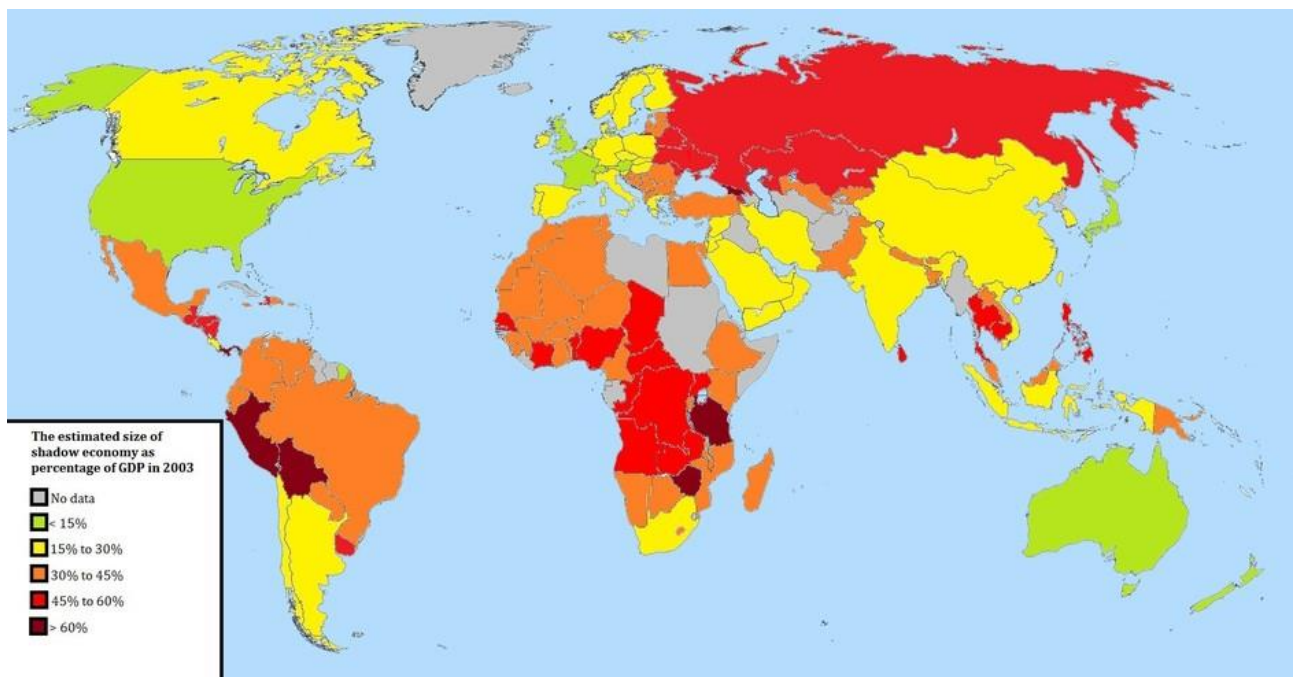

Рис. 2.1. Доля «тіньової» економіки до ВВП у країнах світу [40]

За оцінками Міжнародної організації по боротьбі з відмиванням коштів (FATF) реальні обсяги тіншової економіки у високорозвинених країнах досягають близько 17% від ВВП, у країнах, що розвиваються 40%, у країнах з перехідною економікою 20%. [37]

Таким чином, не зважаючи на постійне, за оцінками експертів, зростання масштабів іллегального сектору у країнах із розвинутою економікою, рівень нелегальної складової у країнах з транзитивною економікою є значно вищим (рис. 2.2). Це зайвий раз підтверджує думку провідних економістів про доцільність вивчення й впровадження міжнародного досвіду боротьби з іллегальною економікою саме тих держав, рівень іллегалізації економіки яких є найменшим.

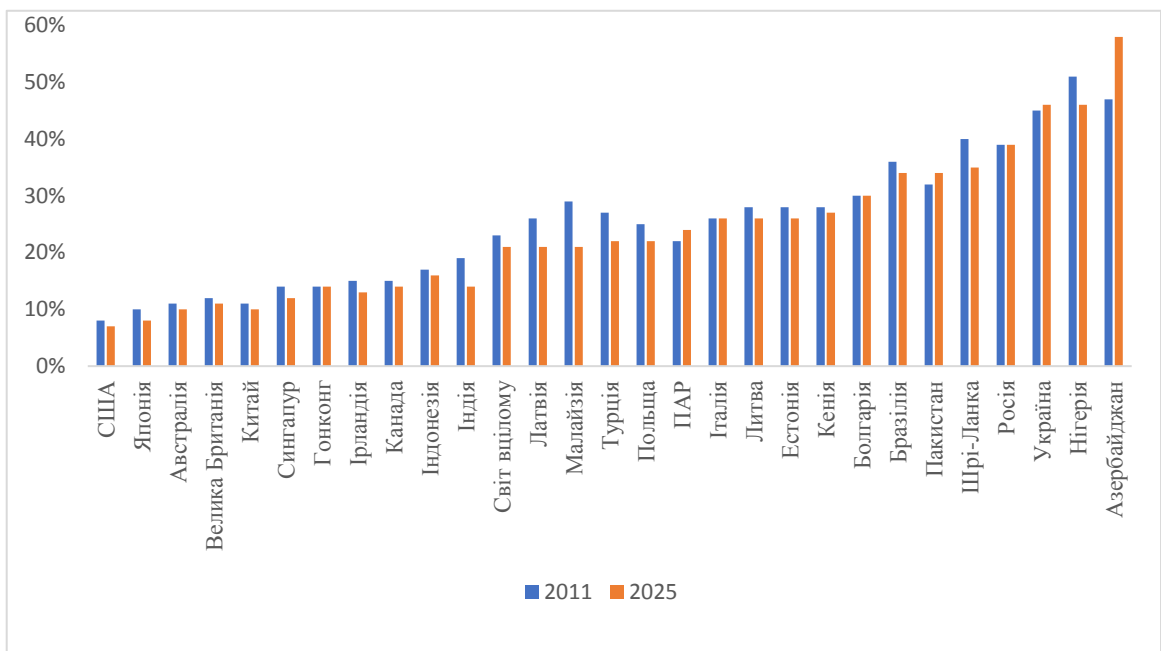

Рис. 2.2. Прогнозована динаміка рівня тінізації економіки по країнах світу [41]

Важливе значення у боротьбі із іллегальною економікою країн світу, зокрема Європейського Союзу, має всебічна співпраця з організаціями

міжнародного рівня: Світовим банком і Міжнародним валютним фондом, FATF і MONEYVAL, Егмонтською групою фінансових розвідок.

На міжнародному рівні значна увага приділяється такому прояву іллегальної економіки, як легалізація нелегальних фінансових коштів («відмивання грошей»). Важливість проблеми підкреслюється тим, що вона перебуває в центрі уваги таких міжнародних інституцій, як FATF, ООН й Рада Європи, Світовий банк і МВФ. Методи та інструменти боротьби з цим негативним явищем забезпечуються такими міжнародно-правовими актами:

- Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму;
- Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом;
- Конвенція ООН проти корупції;
- Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності;
- Європейською конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах;
- Резолюція ООН №1373;
- Директива Ради Європейських Співтовариств щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей;
- Сорок рекомендацій FATF та їх же Дев'ять спеціальних рекомендацій по боротьбі з фінансуванням тероризму тощо. [7, 9, 31]

Цей перелік не є повним, однак у загальному вигляді проблема полягає в тому, що «відмивання брудних грошей» являє собою суспільну небезпеку, яка набула чималих масштабів. За даними FATF у світі легалізується до \$1,5 трлн. щороку. [9].

Серед країн світу США суттєво виділяється високим рівнем розвиненості економіки й досконалістю нормативно-правової бази. Не дивно, що саме Сполучені Штати є головним ініціатором боротьби з іллегальним сектором економіки в усіх його проявах. «З одного боку – проблема боротьби з відмиванням грошей і фінансування тероризму, з іншого – надмірна доларизація світової економіки, що ставить під загрозу стабільність курсу американського

долара, викликали необхідність встановлення максимально жорсткого контролю над грошовими потоками як усередині США, так і в усьому світі» [17_182-183].

Основний акцент США робить на прозорість фінансової системи та неминучість покарання. Тому американська система, зокрема фінансового моніторингу, вважається найрезультативнішою завдяки своїй жорсткості.

У науковій літературі та нормативно-правових актах термін «відмивання» грошей з'явився відносно недавно. Його появу пов'язують із досить оригінальною схемою легалізації, в прямому сенсі відмиванням, коштів, отриманих від нелегального продажу алкоголю в США у 20-30 рр. ХХ сторіччя. Злочинна діяльність була налагоджена під виглядом отримання буцімто легального прибутку від прання білизни через розгалужену мережу пральень.

Поняття «відмивання грошей» почали активно використовувати під час Уотергейтської справи у другій половині 70-х рр. ХХ ст. У наш час це поняття набуло міжнародного характеру і є загально вживаним.

Перші суттєві кроки у протидії фінансовим операціям, які пов'язані із використанням прихованих рахунків задля відмивання грошей, було зроблено у другій половині ХХ ст. (1970 р.), коли у Сполучених Штатах було ухвалено закон про банківську таємницю, згідно якого передбачався контроль за кожним переказом більш ніж 10 тис. доларів та встановлювалась кримінальна й цивільна відповідальність за порушення, а також «для здійснення жорсткого контролю держави за операціями, проведеними фінансовими інститутами у США, створена розгалужена мережа контролюючих організацій, наділених відповідними функціями» [21].

З того часу боротьба із іллегальною економікою в Сполучених Штатах а ні хвилини не зупинялась, було проведено багато роботи в цьому напрямку. Послідовно та зважено було прийнято низку суттєво важливих для країни рішень: закон про контроль за відмиванням грошей (1986 р.); закон що зобов'язує кредитні організації обліковувати всю первинну документацію, пов'язану із безготівковими операціями на суму більш ніж три тис. доларів США (1986 р.); закон що дозволяє Мінфіну США укладати міжнародні угоди задля відстеження

сумнівних фінансових операцій за межами держави, та дає повноваження на запит у кредитних установ будь-яких даних по операціях клієнтів (1988 р.); закон що передбачає право контролю та нагляду Департаментом Казначейства США за державними банками (1990 р.); закон який ініціює покарання кредитних установ, які здійснюють операції з відмивання та приймають гроші із сумнівним джерелом від клієнтів (1992 р.).

У 1995 р. на законодавчому рівні діяльність з легалізації незаконних доходів у Сполучених Штатах визнана як загроза національній безпеці – Директива PDD №42. Введенням в дію цього нормативного акту було закріплено та втілено в життя такі заходи, як накладання санкцій на уряди іноземних держав, які співпрацюють із міжнародними злочинними угрупованнями, відмова у видачі віз членам злочинних організацій та їх родичам, розширення можливостей уряду щодо фінансової розвідки.

Окремої уваги заслуговує «Акт Патріот» (2001 р), введення в дію якого обмежував доступ до фінансової системи США іноземних фінансових структур з кореспондентськими рахунками в американських банках. Цей нормативний акт передбачає окремі вимоги до фінансових інститутів США, що обслуговувати кореспондентські рахунки офшорних банків, а також банків-резидентів держав, які знаходяться у чорному списку FATF» [7,9,12,21, 31].

Досвід США доводить, що фінансова розвідка, точніше інформація, що отримана в ході її проведення, дозволяє ефективно боротися як із іллегальною складовою економіки, так і з корупцією держслужбовців. Цікавий факт: у Сполучених Штатах вважається за норму, коли співробітники ЦРУ та\або ФБР працюють в великих корпораціях задля контролю їх діяльності.

В Італії ще у 1973 році Кримінальним кодексом було передбачено покарання за „відмивання грошей”, здобутих кримінальним шляхом. У Швейцарії з 1990 року легалізація грошових коштів визначається перешкодою задля встановленню їх походження. Кримінальним законодавством Франції особлива увага приділяється боротьбі із легалізацією незаконно отриманих грошей, при цьому зазначають, що це явище має транснаціональний характер.

Німеччина пішла далі всіх, і визнала правопорушенням не лише джерело виникнення брудних грошей, а й визнала, що покарання стосується і тих, хто буцімто не знав чи не розумів про походження брудних грошей.

Серед найбільш масштабних і небезпечних іллегальних явищ, наряду із легалізацією нелегальних коштів, значна увага на міжнародному рівні приділяється офшорним механізмам ухилення від сплати податків. Переведення фінансових ресурсів або діяльності за межі власної країни для того, щоб вони стали недосяжними для національних податкових інституцій, є одним із розповсюджених способів ухилення від оподаткування. При цьому реалізацію таких схем значно спрощують глобалізаційні процеси. До найбільш впливових міжнародних організацій, які приділяють значну увагу протидії використанню офшорних зон з метою податкових зловживань, належать ООН, Європейський Союз і Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). [21,29,31].

Переважає більшість суб'єктів економічної діяльності розглядають кошти, заощаджені в наслідок використання офшорних зон, як додаткові джерела і спрямовують їх на підвищення рівня своєї рентабельності, що являє собою значну перешкоду для відповідних структур і міжнародних організацій країн світу в запобіганні вище зазначених податкових порушень.

Глобалізація як явище почала чітко проявлятися, коли стало можливим відкривати головний офіс компанії в одній країні, заробляти гроші у другій країні, утримування їх (грошей) в банках третьої країни, а податки сплачувати там, де найменше їх стягують, частіш за все у четвертій країні, при цьому додатково отримуючи преференції та податкові знижки. У наш час, коли майже усі крупні європейські і американські банки мають дочірні структури в офшорних територіях, за даними ОЕСР світовою банківською системою приховано в офшорах близько 11,5 трлн. дол. США.

Вважається, що сам досвід використання офшорних зон бере свій початок з часів Давньої Греції, коли грецькі та фінікійські купці, після введення Афінами експортних та імпорتنих податків, почали обходити морем їх території та використовувати найближчі острови для розвантажування контрабандних

товарів. Історія надає і інші приклади – низькі податкові платежі і обмеження, що сприяли продажу англійської вовни на території Фландрії у XV ст., спроби американських купців обходити через Латинську Америку встановлений Англією імпорнтний податок тощо. Прототипом сучасних офшорних юрисдикцій вважається Швейцарія, яка свого часу для залучення іноземного капіталу створила центри зберігання і обміну грошей та розробила інститути фінансової секретності, що стало прикладом для інших країн. Пріоритет використання самого терміну „офшор” належить одній з газет східного узбережжя США, яка наприкінці 50-х років минулого сторіччя використала його у статті про фінансову компанію, що перевела свою діяльність, яку мав намір контролювати уряд, на територію з більш привабливим податковим кліматом. [44]

Серед розповсюджених схем використанням офшорних механізмів з метою мінімізації витрат на податки є так званий «реінвойсінг» – «тобто формальне заниження оподаткованого доходу компаній у випадку, коли основний прибуток від експортно-імпорнтних операцій приходить на долю власної офшорної структури, а підприємством, що знаходиться у країні основного розташування „показується” лише мінімальна доля прибутку, яка і підлягає оподаткуванню» [44].

До недоліків використання офшорних механізмів ухилення від оподаткування, окрім недоотримання надходжень до бюджету, слід віднести не зовсім порядні умови конкуренції. Маємо дуальну ситуацію, коли існують суб’єкти, що сплачують податки у повному обсязі, і ті, що зменшують податкове навантаження, використовуючи офшорні механізми, що в свою чергу призводить до послаблення позитивного впливу конкуренції на ринку. Є оборотна сторона ситуації, негативна – добропорядні підприємці змушені шукати можливості мінімізації витрат на податки з метою не відставати від «більш кмітливих» конкурентів, схилиючись у бік використання тих самих офшорних структур.

Слід зазначити, що на міжнародному рівні існує конфлікт інтересів країн певного роду. З одного боку це країни, з яких відбувається відтік грошей до

офшорних юрисдикцій. Це в свою чергу призводить до занепаду економічної активності, що у свою чергу на пряму пов'язано із зниженням податкових надходжень. З іншого боку знаходяться країни, які отримують іноземні кошти, створюють для цього відповідні умови, тим самим перетворюючись на офшорні чи майже офшорні території.

Саме тому ще у 1977 р. директивами Ради Європи було рекомендовано відповідним службам Європейських країн впроваджувати досвід та посилювати обмін необхідною інформацією з метою ліквідації податкових збитків. Однак досі чимала кількість країн під будь-яким приводом відмовляються надавати податковим органам інших країн вкрай необхідну інформацію. [20].

З іншого боку, незважаючи на протидію державних органів діяльності, направленої на зменшення податкових надходжень, цілком природним є те, що з точки зору підприємницьких структур та аналітиків, які їх представляють, офшори – «вигідне рішення для підприємця, яке дозволяє значно знизити розміри податкових платежів і підвищити ефективність фінансово-господарської діяльності», «найбільш ефективні на сьогоднішній день інструменти середнього і великого бізнесу, що надають реальну можливість на абсолютно законних підставах оптимізувати оподаткування, уникнувши сплати занадто високих податків» і «використання офшорних механізмів у бізнесі несе в собі масу вигод» [44].

До таких вигід при цьому відносяться:

- простота та швидкість реєстрації;
- необов'язкова присутність засновників компанії під час реєстрації, та наявність серед засновників місцевих фізичних або юридичних осіб;
- низькі або нульові ставки податків;
- мобільність капіталу та анонімність його власників;
- відсутність у більшості офшорних зон зобов'язань щодо подання звітності.

Деякі дослідники розглядають в якості реального джерела інвестиційних ресурсів, аргументуючи свою позицію тим, що не варто оцінювати у якості

загрози для економіки «самого предмету злочину – грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, у той час закони ринкової економіки, у т.ч. принципи грошового обігу, і самі гроші є об'єктивними категоріями», і «само по собі вилучення грошових коштів (або їх частини) із сфери кримінальної діяльності та інвестування їх у легальну економіку не тільки не представляє будь-якої суспільної загрози, але, навпаки є доволі корисним для суспільства» [45].

2.2. Протидія процесам іллегалізації та підвищення рівня економічної безпеки в умовах України

Україна на момент розпаду Радянського Союзу мала найкращий промисловий потенціал серед республік. Хоча вже тоді, в порівнянні із провідними країнами світу, відставала від них у своєму технологічному розвитку щонайменше на декілька десятиліть. А світові кризові явища стали лише каталізатором сучасного стану в економіці нашої країни, які по суті є наслідком суто внутрішніх проблем, що у свою чергу обумовлює актуальність забезпечення національної економічної безпеки.

Турботами чисельних урядів стан промисловості й сільського господарства за тридцять років Незалежності не тільки не було модернізовано, їх фактично було знищено. Серед більш менш працюючих можна відзначити лише деякі підприємства легкої та харчової промисловості. На споживчому ринку превалує продукція імпортного виробництва. Уряди, змінюючи один одного критикують попередників та задобрюють населення соціальними видатками та показниками удаваного зростання ВВП, утримують штучний курс національної валюти.

Згідно Конституції України «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [46]. Стратегією національної безпеки України затверджено, що належне матеріально-технічне й фінансове забезпечення виконання відповідних заходів, передбачених

Стратегією, «має спиратися на сталий і динамічний розвиток національної економіки та розширення фінансових можливостей держави. Все вище зазначене зайвий раз підтверджує важливість саме економічної безпеки як основної складової національної безпеки» [25, 35].

Трансформація податкової системи протягом тридцяти років є невід'ємною ознакою становлення незалежної України. Але чомусь цей безперервний процес останні десять років звівся до двох дій, які систематично змінюють одна одну кожні півтора роки: об'єднання податкової та митної служб в одну структуру із подальшим їх роз'єднанням. Доцільність цих дій уряду визначають нащадки, однак слід нагадати, що питання розбудови діючої, і що дуже важливо, діючої на користь країни, податкової системи та забезпечення економічної безпеки на пряму пов'язані між собою, так як в умовах ринкової економіки саме податки є головною складовою доходної частини бюджету.

І хоча діяльність відповідних державних структур (правоохоронних і контролюючих органів, митної та податкової служб) із суб'єктами іллегального сектору має позитивну динаміку та певні результати, на кшталт закриття каналів контрабанди, припинення діяльності «конвертаційних центрів» і виявлення неплательників податків, використання лише каральних заходів мають тимчасовий ефект і ситуаційний характер. Така думка підтверджується рядом фахівців, які дійшли висновків, що «механізми вчинення економічних злочинів ніколи не застаріють, оскільки вони можуть оновлювати свою сутність в інших, видозмінених формах, при цьому з кожним роком вплив економічної злочинності на всі сфери життєдіяльності України зростає», та «репресивний підхід передбачає розширення та посилення відповідної системи контролюючих та правоохоронних органів, формування системи тотального контролю, посилення репресивності чинного законодавства, і таким чином заганяє політику протидії “тіньовій” економіці у вузьке коло проблем, які не мають вирішення: “тіньова” економіка > репресивні кримінально-правові обмеження > зростання “тіньової” економіки > посилення кримінально-правових обмежень і т. ін.» [43]

Закон України «Про основи національної безпеки України» відносить іллегалізацію національної економіки до загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері. Рівень іллегалізації економіки в Україні набув критичних масштабів, що на думку більшості експертів є найбільш загрозливим фактором впливу на національну безпеку держави [17].

Думки вітчизняних і закордонних експертів сходяться, що за масштабами іллегального сектору економіки Україна суттєво перевищує середній рівень африканських країн та поступається лише деяким країнам пострадянського простору. При цьому, за офіційними оцінками та розрахунками Мінекономіки, рівень «тіньової» економічної діяльності є значно нижчим (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Інтегральний показник тінізації економіки до ВВП у 2010-2020 рр. [42]

Вітчизняне законодавство містить найбільш повне визначення поняття легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Однак це скоріше обумовлене не намаганням якомога більше розширити можливості чинних норм кримінального законодавства, як у випадку Сполучених Штатів, а прискіпливою увагою FATF до України у період прийняття зазначеного закону.

І якимось дивним чином, як завжди, спроби будь-що покращити в Україні, призводять до протилежного результату. Боротьба із легалізацією коштів,

отриманих злочинним шляхом не стала винятком. У вересні 2001 року FATF на констатувала, що в Україні відсутні дієві механізми боротьби з відмиванням кримінальних грошей. У січні 2002 р. при Міністерстві фінансів було утворено спеціальний Держдепартамент фінансового моніторингу. За результатами перевірки у 2002 році FATF було визначено, що Україна відповідає менш ніж половині із двадцяти п'яти «критеріїв визначення країн та територій, які не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму». В результаті, проти України було запроваджено економічні санкції. І почав уряд країни посилювати свою діяльність у боротьбі з цим негативним явищем. Відповідними нормативними актами було регламентовано діяльність національної системи протидії легалізації злочинних доходів і забезпечено її функціонування. Це дало свої результати: у жовтні 2003 року, згідно звіту FATF, Україна не відповідала вже двадцяти чотирьом, хоча деяким з приміткою частково, із зазначених критеріїв FATF.

На початку 2004 року в Україні працювала європейська контрольна група FATF. За результатами її роботи було визнано, що наша країна не відповідає жодному з двадцяти п'яти критеріїв країн, що співпрацюють у напрямку боротьби з легалізацією «брудних грошей». Як наслідок, на черговій сесії FATF (середина лютого 2004 р.) Україну та було виключено із списку НССТ як країни, що не співпрацюють у питаннях протидії «відмиванню брудних грошей» [37].

У травні 2004 року Верховною Радою було прийнято закон щодо зміни статусу Держфінмоніторингу України: його було перетворено на центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом. І вже у вересні був утворений Державний комітет фінансового моніторингу України на базі Державного департаменту фінансового моніторингу Міністерства фінансів [32].

Кабінет Міністрів України наприкінці літа 2005 року схвалив «Концепцію розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки», якою визнається, що боротьба з легалізацією доходів, одержаних злочинним

шляхом, і фінансуванням тероризму є невід'ємною складовою боротьби із злочинністю, що набула сьогодні особливої актуальності, і „виявлення та руйнування схем легалізації незаконних доходів і фінансування тероризму, у тому числі переміщення з цією метою коштів територією України, повинно стати основою спільної та цілеспрямованої роботи Держфінмоніторингу та інших заінтересованих органів виконавчої влади” [22].

У серпні 2021 р. президентом України та Радою національної безпеки і оборони (РНБО) було затверджено Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. В неї акцентувалась увага на високому рівні тінізації економіки, та визнавалося, що «стан розвитку економіки України протягом останніх 10 років не давав змоги забезпечувати національні економічні інтереси», зокрема, що «загалом показники всіх основних складових економічної безпеки залишаються низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки в довгостроковій перспективі» [30, 35].

Стосовно питання офшорів, то у вітчизняному законодавстві відсутнє чітке визначення даного поняття, при цьому виходячи з того, що згідно закону „Про оподаткування прибутку підприємств” та Податкового кодексу під терміном "нерезиденти, що мають офшорний статус” розуміються „нерезиденти, розташовані на території офшорних зон, за винятком нерезидентів, розташованих на території офшорних зон, які надали платнику податку виписку із право установчих документів, легалізовану відповідною консульською установою України, що свідчить про звичайний (неофшорний) статус такого нерезидента” [18], апріорі виходить, що для українських податкових, правоохоронних і інших контролюючих органів офшорними територіями (зонами) є країни, що входять до затверджено-го КМУ „Переліку офшорних зон”, який періодично оновлюється [18].

Відповідний підхід впроваджений у вітчизняному законодавстві, зокрема статтями 212 „Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)” та 212-1 „Ухилення від сплати страхових внесків на загально-обов'язкове державне

пенсійне страхування” Кримінального кодексу України передбачено покарання за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку (та, відповідно, – страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсій-не страхування), вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів (відповідно – Пенсійного фонду України) коштів у значних (в 1000 і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян), великих (в 3000 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум) та особливо великих розмірах (в 5000 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум) [47, ст. 212, 212-1].

В Україні додаткове оподаткування операцій, що здійснюються через офшорні структури, обрано основним інструментом запобігання поширенню цього явища. Податковим кодексом України та Законом «Про оподаткування прибутку підприємств» та визначається, що «у разі укладення договорів, які передбачають здійснення оплати товарів (робіт, послуг) на користь нерезидентів, що мають офшорний статус, чи при здійсненні розрахунків через таких нерезидентів або через їх банківські рахунки, незалежно від того, чи здійснюється така оплата (в грошовій або іншій формі) безпосередньо або через інших резидентів або нерезидентів, витрати платників податку на оплату вартості таких товарів (робіт, послуг) включаються до складу їх валових витрат у сумі, що становить 85 відсотків вартості цих товарів (робіт, послуг)» [48]. Не складні розрахунки на рівні шостого класу ЗОШ дають розуміння, що при такому формулюванні сплата додаткової суми податку на прибуток складає неповні чотири відсотки, що не є суттєвою перешкодою для подальшого використання офшорних механізмів.

Станом на сьогодні законодавством України до офшорних зон відносяться 36 територій (таблиця 2.1)

Таблиця 2.1.

Юрисдикції. Визнанні в Україні офшорними зонами [10].

Регіон світу	Офшорні зони
Європа	Князівства Монако й Андорра, Гібралтар
Британські залежні території	о.Гернсі, о.Джерсі, о.Мен, о.Олдерні
Південна Азія	Мальдівська Республіка
Близький Схід	Королівство Бахрейн
Центральна Америка	Беліз
Карибський регіон	Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські о-ви, Барбадос, Бермудські о-ви, Британські Віргінські о-ви, Віргінські о-ви (США), Гренада, Кайманові о-ви, Монтсеррат, Нідерландські Антильські о-ви, Пуерто-Ріко, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Співдружність Доміники, Теркс і Кайкос
Африканський регіон	Сейшельські острови та Республіка Ліберія
Тихоокеанський регіон	Вануату, Маршальські о-ви, Науру, Ніуе, о-ви Кука, Самоа

Цікавий факт: законодавством України передбачена можливість створення офшорних центрів на її території. Розділом XIII «Правил застосування Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»» передбачено, що Кабінет Міністрів України встановлює порядок реєстрації офшорних компаній. Там же чітко прописано, що не підлягають оподаткуванню прибутки суб'єктів підприємницької діяльності України, які мають усі наведені нижче ознаки:

- засновниками суб'єкта підприємницької діяльності є виключно нерезиденти;
- прибутки, а також інші надходження до суб'єкта підприємницької діяльності не мають джерел походження з України;

- усі види розрахунків суб'єкта підприємницької діяльності здійснюються виключно через уповноважені банки України;
- виконавчі органи, а також інший адміністративний штат суб'єкта підприємницької діяльності складаються виключно з громадян України;
- суб'єкт підприємницької діяльності не виконує на території України представницьких функцій щодо своїх засновників [48].

Кримінальним Кодексом України, в якості заходів боротьби з легалізацією незаконних коштів, за скоєння предикатних злочинів передбачені різні, подекуди відверто кумедні, ступені покарання. На перевірку, це все виявиться банальним продуктом імплементації світового досвіду у законодавство України, зокрема вище зазначене стосується сорока рекомендацій FATF, а ніж намаганням протидіяти процесам легалізації незаконних доходів на державному рівні. [32]

Якщо проаналізувати ступені покарання за зазначені правопорушення в Україні, можна зробити висновок, що покарання за злочини, що передують легалізації (відмиванню) доходів, предикатні злочини, є значно нижчими, ніж покарання за саме «відмивання доходів», мінімальне покарання за яке становить три роки позбавлення волі [47]. Нагадаємо, що згідно «Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом», предикатним вважається будь-який злочин, унаслідок якого виникли доходи, що можуть бути предметом злочину, зазначеного у ст. 6 цієї Конвенції, тобто злочини, пов'язані з відмиванням доходів .

Покарання за скоєння предикатних злочинів, тобто вчинення дій, спрямованих на одержання незаконних доходів виглядає наступним чином (мінімальні ступені покарання):

- ухилення від сплати податків передбачає штраф 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [47, ст. 212];
- ухилення від повернення виручки в іноземній валюті – 600 неоподатковуваних мінімумів [47, ст. 207];
- хабарництво – штраф у сумі 750 неоподатковуваних мінімумів [47, ст. 207];

- незаконне виробництво, збут, контрабанду та викрадення наркотиків складає 3 роки позбавлення волі [47, ст. 305, 307, 308];
- використання коштів, отриманих від незаконного обігу наркотиків – 5 років позбавлення волі. [47, ст. 306]

Доцільним і результативним буде передбачення різних ступенів покарання, щодо легалізації незаконних доходів, отриманих у «прихованій» та «неформальній» складових сектору іллегальної економіки. Стосовно легалізації суто «кримінальних» доходів, необхідно введення більш жорстких покарань та внесення відповідних змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» і до Кримінального Кодексу [47, ст. 306].

Деякі країни світу розглядають легалізацію доходів від незаконної діяльності як реальне джерело інвестицій. Слід визнати, що наслідки боротьби із легалізацією нелегальних фінансових коштів сприймаються неоднозначно. Зокрема ряд вітчизняних дослідників ставить пряме питання щодо того „чи допускаємо ми легалізацію доходів, здобутих злочинним шляхом?”. Вони визначають, що від чесної відповіді залежить ефективність заходів із залучення тіньових капіталів в економіку України, і „якщо відповідь буде негативною – можна прогнозувати невисоку ефективність запланованих заходів, якщо ж ми припускаємо можливість легалізації злочинних доходів, то за наявності певних державних гарантій можна очікувати від цього позитивних результатів” [45].

2.3. Аналіз впливу іллегальних процесів на рівень економічної безпеки України

Як вже зазначалося, найбільший рівень іллегального сектору спостерігається у країнах, що розвиваються. Тому для України, економіка якої постійно трансформується, а в деяких секторах відверто «хронічно хворіє», маючи далеко неоптимістичні прогнози на одужання, явище тінізації економіки

набуває загрозливої об'єктивності. При цьому, за офіційними джерелами її рівень складає 30-40% (рис. 2.3, 2.4), та, за даними FATF, відповідає зазначеним показникам країн, що розвиваються. Однак за експертними оцінками, реальний рівень іллегалізації економіки України є значно вищим і подекуди перевищує відмітку 50%.

Рис. 2.4. Динаміка рівня тіньової економіки порівняно до обсягів офіційного ВВП у 2010-2020 рр. за методами розрахунку [42]

Слід зазначити, що за оцінками Мінекономіки рівень іллегального сектору для різних галузей та видів економічної діяльності не є однорідним. Більш того, спостерігається відповідна динаміка щодо його зниження-зростання по різних напрямках діяльності (рис.2.5).

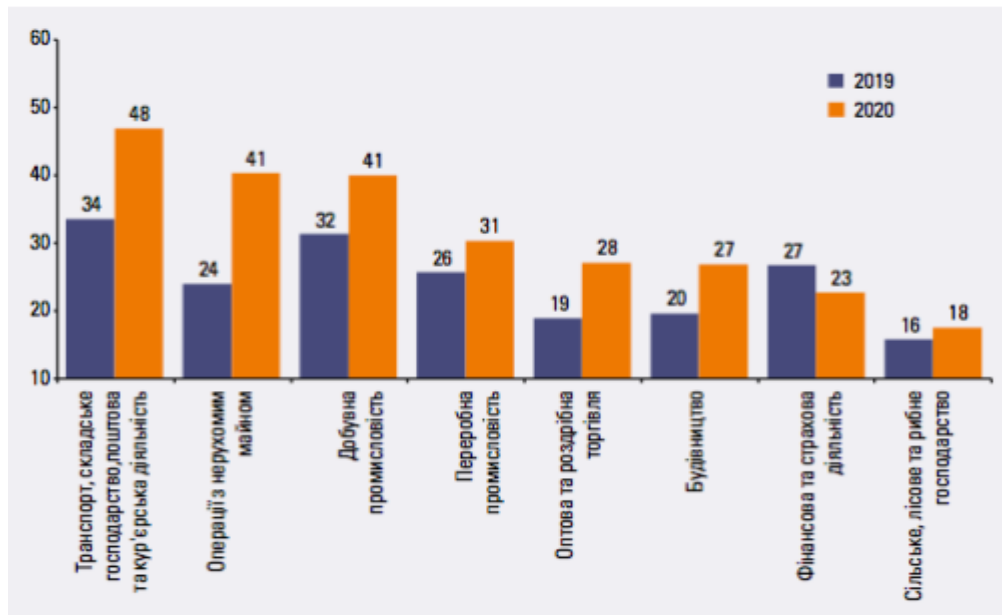

Рис. 2.5. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності [42]

Для моніторингу та розрахунку рівня іллегалізації національної економіки в умовах наявної статистичної бази, що доречі суттєво спотворює результати, відповідно до «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки» Мінекономіки, використовуються такі методи:

- «витрати населення – роздрібний товарообіг і послуги»;
- електричний метод;
- метод збитковості підприємств;
- монетарний метод.

Метод «витрати населення – роздрібний товарообіг і послуги» є прямим. Він передбачає виявлення перевищення споживчих грошових витрат населення (на придбання товарів і послуг) над загальним обсягом продажу населенню товарів і послуг усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки.

«Електричний» метод є непрямим і передбачає порівняння двох показників: приросту внутрішнього споживання електроенергії й приросту ВВП. При проведенні розрахунків за цим методом припускається, що збільшення одного показника (внутрішнього споживання електроенергії) має пряму

залежність до приросту реального ВВП. У разі, коли приріст споживання електроенергії перевищує над приростом ВВП, вважається, що електроенергія спрямовується на нелегальне виробництво.

Метод «збитковості підприємств» передбачає визначення граничних коефіцієнтів тіньової економіки, як частки ВВП, у межах якої перебуває рівень тіньової економіки. При використанні цього методу обов'язково враховується те, що усі збиткові за офіційними статистичними даними підприємства є прибутковими, що у свою чергу вважається завищенням рівня тіньової економіки.

«Монетарний» метод є непрямим. Його алгоритм будується на визначенні тенденцій зміни обсягу готівки відносно банківських депозитів. Розрахунки та порівняльний аналіз робляться за певний період відносно до аналогічних показників базового періоду. Базовим вважається період, «умовний» рік, у якому відношення обсягу депозитів до грошового агрегату M2 становить 0,95. Це відношення розраховано, базуючись на світовому досвіді країн, на кшталт Велика Британія, Швеція Бельгія Данія, методом усереднення, так як для зазначених країн характерні мінімальний рівень іллегалізації економіки < 20% та високий рівень зазначеного показника M2. При використанні «монетарного методу» припускається, що при здійсненні тіньової діяльності збільшується попит на грошову масу, адже розрахунки відбуваються готівкою, яка перебуває поза депозитними корпораціями. Враховується і той факт, що швидкість обігу готівки однакова як у тіньовому секторі, так і в офіційній економіці, а будь-яке збільшення обсягу готівки може вказувати на формування сприятливих умов для зростання рівня іллегалізації економіки. [1,21,36,39]

Що стосується розрахунку та моніторингу рівня економічної безпеки України, Міністерством економіки у жовтні 2013 р. були затверджені оновленні «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (заміна аналогічних рекомендацій від 2007 р.). На офіційному рівні, згідно вищезазначених методичних рекомендації, підсумковий показник економічної безпеки, інтегральний індекс, формується із дев'яти складових (субіндексів):

виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, макроекономічної, продовольчої, соціальної та фінансової. [23]

Методика являє собою аналіз індикаторів економічної безпеки у комплексі. Розрахунок інтегральної оцінки економічної безпеки здійснюється в такому порядку:

- формування переліку індикаторів;
- визначення порогових, граничних та оптимальних значень індикаторів, так званих характеристичних значень;
- нормалізація індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому.

У свою чергу при розрахунку інтегральних індексів складових економічної безпеки (субіндексів) використовуються більш ніж сто тридцять окремих показників. Вони формуються на основі як наявних статистичних даних, так і шляхом опитування респондентів.

Для кожного індикатора складових стану економічної безпеки України розроблені характеристичні значення, які визначають рівень економічної безпеки. Діапазон кожного показника вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів (рис.2.6).

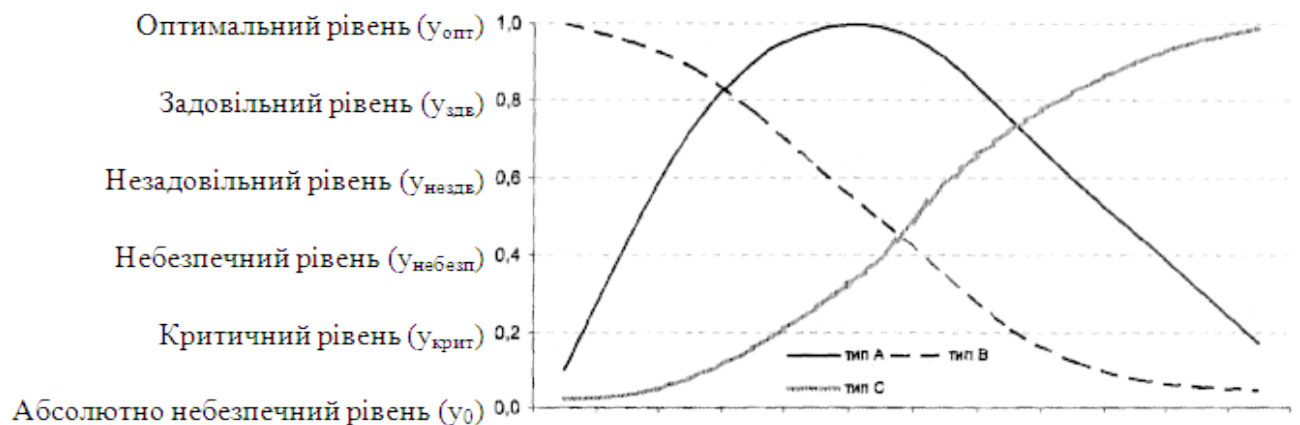

Рис.2.6. Діапазон характеристичних значень рівнів економічної безпеки за різними типами індикаторів

Множина індикаторів залежно від економічного змісту поділена на три типи. Індикатор типу С є стимулятором, тобто наявний прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою. Індикатор типу В є дестимулятором, коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотній зв'язок. Найбільш поширеним серед множини індикаторів є змішаний тип А, який до певного значення показника є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор складової/субіндексу стану економічної безпеки.

Розрахунок інтегрального індикатора за кожною сферою безпеки здійснюється за такою формулою:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (3.1)$$

де I_m - агрегований показник/субіндекс m -ї сфери економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$;

d_i - ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки;

y_i - нормалізована оцінка i -го індикатора.

Інтегральний індикатор економічної безпеки України (I) в цілому розраховується за такою формулою:

$$I = \sum_m d_m I_m \quad (3.2)$$

де d_m - ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску показника/субіндекса m -ї сфери економічної безпеки в інтегральний індекс економічної безпеки України;

I_m - агрегований показник/субіндекс m -ї сфери економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$.

Згідно «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року» національним інтересам України відповідає інтеграція країни в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами та сталий розвиток національної економіки зокрема. Стратегія економічної безпеки України визначає шляхи досягнення поставлених цілей і реалізацію пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки.

При цьому зазначеною Стратегією чітко визнається, що протягом 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників практично за всіма складовими до небезпечного рівня у 2012 році та 2014-2015 рр. (рис. 2.7) та, як зазначалося раніше, «стан розвитку економіки України протягом останніх 10 років не давав змоги забезпечувати національні економічні інтереси». [30,35]

Згідно зазначеної методики, за розрахунками Мінекономіки, значення рівня економічної безпеки за 2005-2020 рр. коливалось від сорока до п'ятдесяти відсотків, що відповідає рівню незадовільного стану. У 2019 році рівень економічної безпеки України становив 43 відсотки, а за підсумками першого півріччя 2020 року – 41 відсоток. Показники всіх складових економічної безпеки залишаються низькими, що сприяє збільшенню ризиків прояву масштабних дестабілізаційних явищ, які щонайменше негативно вплинуть на розвиток економіки в довгостроковій перспективі.

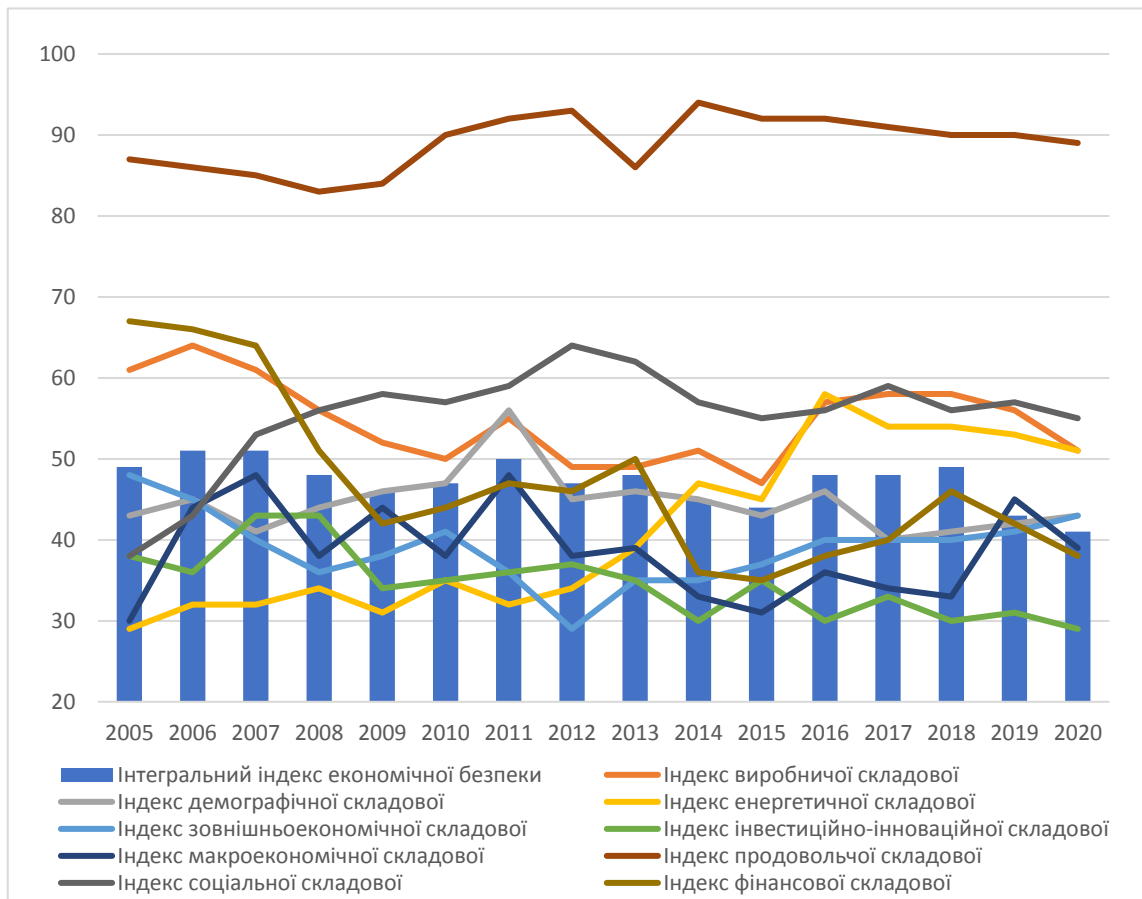

Рис. 2.7. Динаміка інтегрального індексу та субіндексів економічної безпеки України у 2005-2020 рр. [42]

Також потрібно зазначити, що згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» соціальна складова розглядається як окремі сфери національної безпеки України, разом з політичною, економічною, воєнною, екологічною, науково-технологічною, інформаційною та ін. сферами, а не як складові економічної сфери [17]. Крім цього, показники продовольчої та демографічної безпеки, що використовуються при проведенні аналізу рівня економічної безпеки відповідно до методики, дають можливість віднести їх також скоріш до соціальної складової національної безпеки, ніж до економічної.

Але потрібно визнати, що врахування внеску зазначених складових при проведенні визначення рівня економічної безпеки є, на нашу думку, абсолютно доцільним, оскільки вони впливають на рівень виробництва і конкурентоспроможності продукції, стан і відновлення трудового потенціалу та

соціальну стабільність в країні, таким чином, мають безпосередній вплив на рівень економічної безпеки.

Станом на сьогодні високий рівень іллегалізації економіки відноситься до основних викликів та загроз виключно у сфері фінансової безпеки. Так прописано у «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року», а згідно «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» рівень «тінізації» економіки враховується при обрахунках саме фінансової складової. Тому вважаємо за важливе доведення того, що іллегальні процеси негативно впливають на усі інші складові економічної безпеки, погіршуючи відповідні показники.

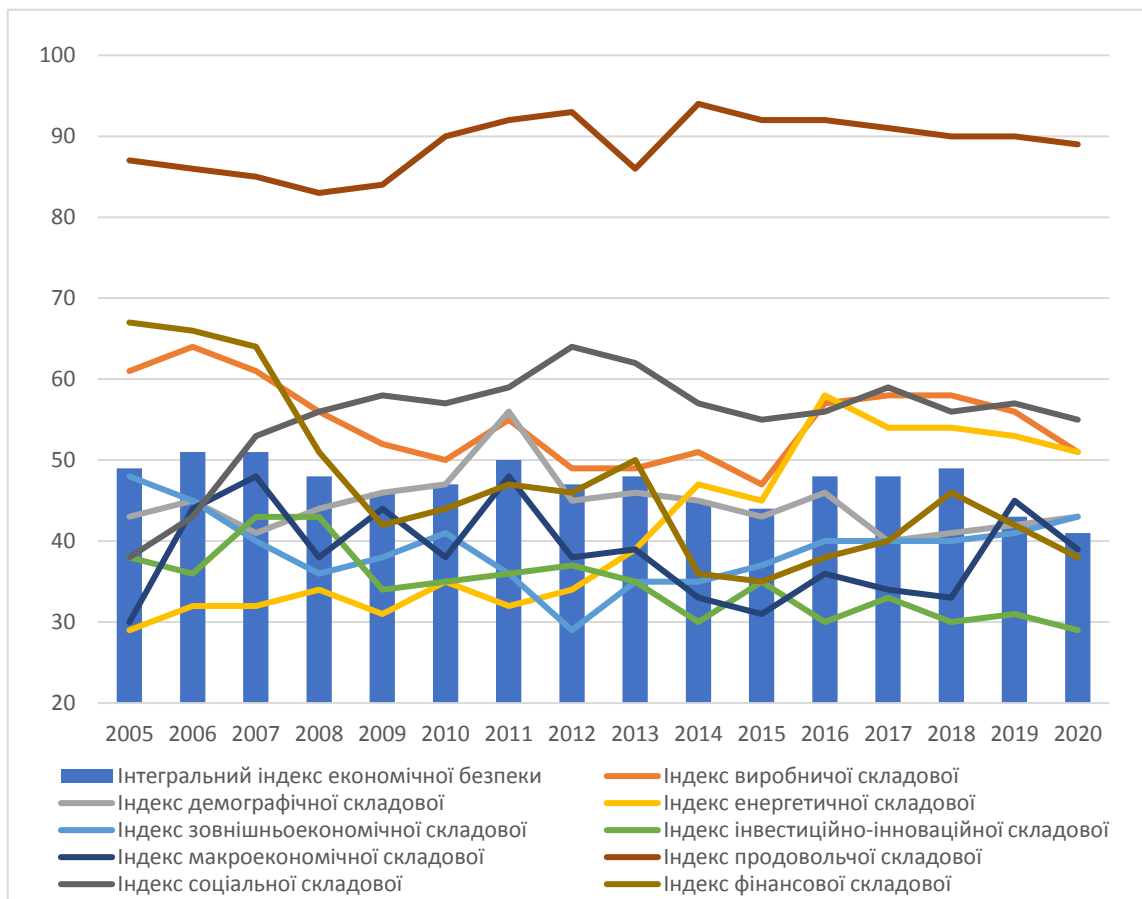

Рис. 2.7. Динаміка інтегрального індексу та субіндексів економічної безпеки України у 2005-2020 рр.

Середнє значення рівня економічної безпеки за цей період за розрахунками Мінекономіки згідно зазначеної методики становило 40 відсотків – зона рівня незадовільного стану (за результатами перерахунку рівня економічної безпеки України за основними складовими економічного характеру). У 2019 році рівень економічної безпеки України становив 43 відсотки, а за підсумками першого півріччя 2020 року – 41 відсоток.

Таблиця 2.2

Рівень економічної безпеки за складовими у 2010-2020 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Економічна безпека в цілому	47%	50%	48%	49%	45%	44%	48%	48%	49%	43%	41%
Виробнича	50%	55%	49%	49%	51%	47%	57%	58%	58%	56%	51%
Демографічна	47%	56%	45%	46%	45%	43%	46%	40%	41%	42%	43%
Енергетична	35%	32%	34%	39%	47%	45%	58%	54%	54%	53%	51%
Зовнішньо-економічна	41%	36%	29%	35%	35%	37%	40%	40%	40%	41%	43%
Інвестиційно-інноваційна	35%	36%	37%	35%	30%	35%	30%	33%	30%	31%	29%
Макроекономічна	38%	48%	38%	39%	33%	31%	36%	34%	33%	45%	39%
Продовольча	90%	92%	93%	86%	94%	92%	92%	91%	90%	90%	89%
Соціальна	57%	59%	64%	62%	57%	55%	56%	59%	56%	57%	55%
Фінансова	44%	47%	46%	50%	36%	35%	38%	40%	46%	42%	38%
Діапазон характеристичних значень рівня економічної безпеки України											
	оптимальний рівень - 80-100%										
	задовільний рівень - 60-80%										
	незадовільний рівень - 40-60%										
	небезпечний рівень - 20-40%										
	критичний рівень - 0-20%										

Загалом показники всіх основних складових економічної безпеки залишаються низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки в довгостроковій перспективі. При цьому динаміка розрахованих інтегральних показників рівня тінізації економіки та економічної безпеки наглядно демонструє їхню зворотню залежність (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Динаміка показників рівня тінізації економіки та економічної безпеки України у 2010-2020 рр.

Також варто зазначити, що хоч зазначеною Стратегією економічної безпеки України високий рівень тінізації економіки відноситься виключно до основних викликів та загроз у сфері фінансової безпеки і, відповідно, згідно «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» рівень тінізації економіки враховується при обчисленні саме фінансової складової, не представляє складності доведення того, що іллегальні процеси негативно впливають на усі інші складові економічної безпеки – виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу та соціальну, погіршуючи відповідні показники.

Окремо потрібно відзначити визнання на нормативному рівні того, що економічна безпека є найбільш визначальною складовою системи національної безпеки, зокрема методикою 2007 року економічна безпека визнавалася в якості «головної складової національної безпеки держави» [24]. Хоча потрібно зазначити, що саме словосполучення «національна безпека держави» є не досить коректним, оскільки поняття національної безпеки є більш широким і, зокрема законом «Про основи національної безпеки України» визначається що

«національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави» [17].

Також потрібно зазначити, що згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» соціальна складова розглядається як окремі сфери національної безпеки України, разом з політичною, економічною, воєнною, екологічною, науково-технологічною, інформаційною та ін. сферами, а не як складові економічної сфери [17, ст.5]. Крім цього, показники продовольчої та демографічної безпеки, що використовуються при проведенні аналізу рівня економічної безпеки відповідно до методики, дають можливість віднести їх також скоріш до соціальної складової національної безпеки, ніж до економічної.

Але потрібно визнати, що врахування внеску зазначених складових при проведенні визначення рівня економічної безпеки є, на нашу думку, абсолютно доцільним, оскільки вони впливають на рівень виробництва і конкурентоспроможності продукції, стан і відновлення трудового потенціалу та соціальну стабільність в країні і, таким чином, мають безпосередній вплив на рівень економічної безпеки.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Напрямки і перспективи протидії іллегалізаційним процесам в економіці України

Не зважаючи на те, що діяльність правоохоронних і контролюючих органів, податкової служби, Держкомфінмоніторингу, Нацбанку, інших державних структур, по боротьбі з тіньовим сектором має певні позитивні результати, ситуацію не можна вважати задовільною і високий рівень іллегалізації економіки створює реальну загрозу економічній безпеці України.

При цьому в Україні основне питання полягає не в легалізації нелегальної («тіньової») економіки, а у деіллегалізації тієї частини цілком легальної економіки, що зараз працює «в тіні».

На нашу думку, перш за все потрібно визначитися з тим, про легалізацію яких доходів від нелегальної діяльності може йти мова, оскільки у розвинених країнах до „тіньової” економіки належить в основному суто кримінальна діяльність і лише незначна частина легальної економіки, а у країнах з перехідною економікою до іллегалізованого сектору належить значна частина цілком легальної економічної діяльності.

Виходячи з існуючих підходів до структуризації іллегальної діяльності, відповідно до яких вона поділяється на «неформальну», «приховану» та «кримінальну», питання може ставитися виключно про легалізацію доходів перших двох складових іллегального сектору, оскільки легалізація суто „кримінальних” доходів державою є неприйнятною, оскільки протирічить як згадуваній раніше „Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом”, так і національному законодавству.

Відносно ж третьої складової потрібно зазначити, що єдиним прийнятним для держави з моральної і правової точки зору способом легалізації суто

кримінальних доходів є їх конфіскація, оскільки у цьому випадку вони втрачають зв'язок із своїми власниками і «очищуються» від своїх минулих якостей.

Мета боротьби із легалізацією злочинних доходів полягає в тому, щоб зробити кримінальну діяльність менш привабливою для її учасників, у цьому плані Д.Мак-Клін справедливо визнає, що «з погляду злочинця, збільшення прибутків від кримінальної діяльності позбавлене сенсу доти, поки немає можливості ними скористатися» [20]. «Брудні гроші» не інвестуються в економіку самі по собі, разом із ними приходять їх власники із звичними для них правилами гри, зокрема, як визнається представниками правоохоронних органів США, «коли організована злочинність інвестує легальне підприємство, можна бути впевненим, що черговим її кроком буде встановлення контролю над ринком для того, щоб підняти ціни, займатися вимаганням і корупцією» [20], що стає додатковою загрозою безпеці суспільства.

Таким чином, не зважаючи на те, що іллегалізаційні процеси безсумнівно негативно впливають на економічну діяльність, і не можна не визнавати правоту більшості науковців, які вважають, що функціонування «тіньової» економіки шкодить національним інтересам і містить у собі загрозу економічній безпеці країни, на нашу думку, існування «тіньового» сектору є певним стабілізуючим чинником, який дозволяє зменшити рівень негативного впливу на підприємницьке середовище з боку державних органів, і таким чином сприяє функціонуванню легального сектору економіки. У цьому плані ми погоджуємося з тими дослідниками, які визнають, що штучне перебільшення реальної небезпеки, яка виходить з кримінальної частини тіньової діяльності, відрізає, відштовхує нас від дійсного коріння цього феномену, а отже і не дає можливості обрати ефективні засоби протидії, та вважають, що не доцільно розраховувати, що кримінальна відповідальність, правові засоби можуть стати панацеєю у розв'язанні складних економічних і соціальних проблем розвитку України, і не можна захоплюватися надто популярною у буденній правосвідомості ідеєю посилення репресивних заходів.

На нашу думку, основна проблема полягає в існуванні в Україні потужних фінансово-політичних угруповань, які для збереження своєї влади та вигідного для них квазіполітичного та квазіекономічного устрою вимушені витратити значні фінансові ресурси переважно у готівковій формі на утримання політичних структур, рекламні і агітаційні проекти, підкуп державних чиновників і рядових виборців. Тобто основні «політичні гравці», представники яких по черзі очолюють уряд, державні установи, правоохоронні і контролюючі органи України, як не мали, так і не мають зацікавленості у реальному вирішенні проблем як іллегалізації національної економіки, так і модернізації податкової системи України.

Таким чином ми доходимо висновку, що проблеми «деолігархізації» і боротьби із корупцією, про які нам систематично нагадують наші країни-партнери, та питання легалізації «тіньового» сектору економіки є взаємнообумовленими. Також це обумовлено процесом євроінтеграції України, що передбачає широку імплементацію європейських норм і підходів у вітчизняну практику.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що легалізація значної частини вітчизняної економіки некримінального характеру, сприятиме не лише стабілізації фінансово-економічного сектору, а активізації усіх соціально-економічних процесів, направлених на розвиток країни.

Щодо ж політико-організаційних заходів на кшталт підвищення статусу податкової служби до рівня окремого міністерства, то маємо надію, що за умов оптимізації фінансової системи України, у перспективі податкова служба, наряду з Держказначейством, Рахунковою палатою, Мінфінмоніторингом, тощо, вдовольняться статусом структурних підрозділів Міністерства фінансів на рівні департаментів.

Оскільки за висновком групи науковців і практиків податкової служби, з якими ми погоджуємося, реалізація лише окремих пропозицій щодо зменшення податків, посилення громадського контролю тощо не дадуть бажаного результату і каральні дії, якщо вони не підкріплені комплексними заходами щодо

створення сприятливого економічного середовища і поширення правової культури, стають неефективними, бо не припиняють тіньові операції, а надають їм витончених, завуальованих форм, в основі державної політики детінізації економіки, на нашу думку, повинен лежати класичний підхід «батоба та пряника». При цьому ефективність реалізації такої політики буде прямо залежати від узгодженості і комплексності дій, як щодо збільшення відповідальності за ухилення від сплати податків фізичними і юридичними особами, корупційну діяльність, розкрадання бюджетних коштів, легалізацію кримінальних доходів та інші порушення законодавства, так і заохочення легальної економічної діяльності в першу чергу за рахунок модернізації податкової системи України, яка б забезпечувала залучення людських та організаційних ресурсів з «тіньового» у легальний сектор економіки.

Враховуючи викладене вище, можна дійти таких висновків:

– існування потужного іллегального сектору в економіці створює як реальну загрозу економічній безпеці України, так і зменшує можливості держави ефективно протидіяти загрозам національній безпеці по інших напрямках через обмеження фінансових ресурсів;

– в Україні, як і в інших країнах з перехідною економікою, до «тіньового» сектору належить значна частина легальної економіки, при цьому іллегалізований сектор значною мірою є реакцією економіки на неефективність державної економічної політики і не може розглядатися в якості однозначно негативного явища, оскільки сприяє функціонуванню легального сектору економіки, особливо в умовах економічної кризи;

– використання виключно «каральних» методів протидії іллегалізації економічної діяльності є нерезультативним і супроводжується процесом все більшої корумпованості контрольно-правоохоронних органів;

– питання іллегалізації економіки має безумовно системний характер, то і протидіяти йому повинна комплексна система політичних, правових, економічних, організаційних, технічних, виховних заходів національного рівня, спрямована на витіснення «тіньової» економіки і зменшення її частки у

реальному ВВП шляхом подолання та викорінення причин та передумов іллегальних явищ та процесів, основою якої мають бути не репресивні, а економічні важелі;

– визначальним чинником деіллегалізації економіки та підвищення рівня економічної безпеки України має стати модернізація національної податкової системи у напрямку спрощення системи оподаткування, зниження рівня податкового навантаження, підвищення ефективності податкового контролю та мінімізації витрат на адміністрування податкового законодавства;

– необхідність підвищення рівня економічної безпеки України, високий рівень іллегалізації вітчизняної економіки, недосконалість податкової системи та відсутність на державному рівні реальної комплексної системи протидії іллегалізаційним процесам визначають як актуальність досліджуваної проблеми, так і перспективність проведення подальших розвідок у даному напрямку.

3.2. Основні підходи щодо легалізації економіки в забезпеченні економічної безпеки України

Як вже зазначалося, іллегальні процеси є однією з найбільш серйозних загроз національній економічній безпеці. При цьому тінізація економіки явище комплексне і не лише обумовлює зниження надходжень до бюджетних надходжень, але й суттєво гальмує функціонування держави, сприяє погіршенню економічних показників розвитку країни, та, як наслідок, негативно впливає на усі сфери життя суспільства і, відповідно, – на стан економічної безпеки.

Зрозумілим у цьому плані є зворотній зв'язок між рівнем тінізації економіки та рівнем фінансової складової економічної безпеки, як такого стану «фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для

збереження цілісності та єдності фінансової системи країни», чим і обумовлено його включення до цієї групи показників.

У той же час так само зрозумілим є й те, що іллегальний сектор впливає і на стан та динаміку усіх інших складових стану економічної безпеки, виходячи з нормативних підходів до його визначення:

- виробничої, через те, що негативно впливає на «використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізацію та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки», оскільки обумовлює кращі конкурентні умови саме пов'язаним із тіньовим сектором суб'єктам господарювання порівняно із законослухняними платниками податків;

- демографічної, оскільки негативно впливає на рівень народжуваності, тривалість життя, стимулює виїзд активної частини громадян у пошуках роботи за кордон тощо;

- енергетичної, у зв'язку з тим, що заважає ефективному використанню «енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів»;

- зовнішньоекономічної, негативно впливаючи на «забезпечення відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам» та не забезпечуючи «мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці»;

- інвестиційно-інноваційної, оскільки є одним з основних факторів, що формують несприятливий інвестиційний клімат;

- макроекономічної, через те, що заважає «досягненню збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій»;

- соціальної, оскільки негативно впливає на можливості держави «забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі,

рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;

- продовольчої, не зважаючи, що показники цієї складової знаходяться в межах оптимального рівня, «стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства» є явно не забезпеченим, і мало того, - є наявні прояви щодо його погіршення через об'єктивну динаміку зниження реальних доходів значної частини населення [1,4,8,12,17,18,21,25,30,35,36,44,45].

Таким чином, зниження рівня тінізації економіки є одним із реальних інструментів підвищення рівня економічної безпеки країни.

В Україні як раз реально і не стоїть питання доцільності чи недоцільності легалізації «тіньових» доходів, оскільки за умов відсутності реальних інструментів контролю за джерелами витрат як фізичних, так і юридичних осіб на території України, фактичні витрати, незалежно від джерел їх надходження, реально не контролюються. В Україні ж цілком звичним явищем є картина, коли рядові чиновники із скромною бюджетною зарплатою з гордістю їздять на іномарках, вартість яких перевищує 50 тис. доларів.

На нашу думку, основна проблема полягає в існуванні в Україні потужних фінансово-політичних угруповань, які для утримання влади у своїх руках вимушені витрачати значні фінансові ресурси переважно у готівковій формі на утримання політичних структур, рекламні і агітаційні проекти, підкуп державних чиновників і рядових виборців. У цьому плані показовим є те, що у той час як Б.Обама у 2008 році зібрав на свою виборчу кампанію рекордну для США – країни, яка є одним із фінансових лідерів, суму в \$66 млн., а Д.Маккейн, відповідно, – \$47 млн., то основні претенденти на посаду президента України, незважаючи на економічну кризу та далеко не провідні позиції України у світовій економіці, за висновками експертів у ході кампанії 2009-2010 рр. витратили близько 500-700 млн. доларі. Тобто основні „політичні гравці”, представники яких по черзі очолюють уряд, державні установи, правоохоронні і контролюючі

органи України, як не мали, так і не мають зацікавленості у реальному вирішенні проблеми легалізації незаконних коштів [44,45].

Парадоксальність ситуації, що склалася в Україні, на нашу думку, полягає як раз у тому, що в Україні через відсутність реальних інструментів контролю за джерелами доходів, а точніше за їх витратами як фізичних, так і юридичних осіб реально доходи, одержані злочинним шляхом не потребують легалізації. Тобто висновки експертів щодо того, що «російська, грузинська, чеченська й інша мафії без остраху інвестують свої капітали, оскільки в їхніх країнах немає ні ефективного моніторингу потоків коштів, ні системи контролю над інвестиціями капіталів» [20], в певній мірі відповідають і ситуації в Україні. Додатковим підтвердженням цього є чисельні факти так званої «конвертації», тобто переведення у готівку легальних безготівкових коштів, у тому числі і бюджетних, що є додатковою загрозою для економічної безпеки. І основне питання полягає не у кількісних показниках роботи Держфінмоніторингу, податкової служби та інших правоохоронних та контролюючих органів, а у наявності системних проблем у економічному і політичному житті України.

Технічні, інформаційні та оперативні можливості Держкомфінмоніторингу, податкової та митної служби, КРУ, МВС, СБУ, інших правоохоронних та контролюючих органів, у разі їх системного поєднання, надають значні перспективи як у напрямку реалізації державної політики протидії розвитку цих негативних проявів функціонування національної економічної системи України, так і для наповнення її бюджету. Ефективність політики буде прямо залежати від узгодженості і комплексності дій, як щодо збільшення відповідальності за вище зазначені злочини, так і заохочення легальної економічної діяльності за рахунок модернізації податкової системи України, яка б забезпечувала залучення людських та організаційних ресурсів з «тіньового» у легальний сектор економіки. Повинні бути створені умови, коли імовірність покарання за здійснення іллегальної економічної діяльності, або витрати на ухилення від такої відповідальності, перевищуватимуть витрати економічного суб'єкта у тому разі, коли його діяльність є повністю легальною.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі поглиблено теоретичні, методичні та практичні засади негативного впливу іллегальних явищ на розвиток національної економічної системи та висвітлено напрямки і перспективи протидії зазначеним процесам в економіці України, запропонованні основні підходи щодо легалізації економіки в забезпеченні економічної безпеки України.

Основні висновки теоретичного і прикладного характеру, одержані в ході дослідження, полягають у такому:

1. Аргументовано, що військова навала Росії 2022 р. обумовила приділення більшої уваги в дослідженні питань щодо ролі економічної складової у забезпеченні комплексної системи національної безпеки.

2. Доведено, що іллегальний сектор впливає на стан та динаміку усіх інших досліджених у роботі складових стану національної економічної безпеки.

3. Обґрунтовано, що зниження рівня тінізації економіки є одним із реальних інструментів підвищення рівня економічної безпеки країни.

4. В рамках дослідження міжнародного досвіду протидії іллегальним процесам встановлено, що у розвинених, країнах на відміну від України, особи, які не можуть довести законності своїх статків, звинувачуються і в несплаті податків, і в легалізації «брудних грошей».

5. На підставі дослідження міжнародного досвіду щодо легалізації незаконних доходів, отриманих у «прихованій» та «неформальній» складових сектору іллегальної економіки констатовано на необхідності легалізації в Україні доходів від незаконної діяльності як реального джерела інвестицій.

6. Встановлено, що іллегальні процеси негативно впливають на такі складові економічної безпеки: виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу та соціальну, погіршуючи відповідні статистичні показники в Україні.

7. Доведено необхідність впровадження в Україні комплексної системи політичних, правових, економічних, організаційних, технічних, виховних заходів, спрямованих на витіснення «тіньової» економіки і зменшення її частки у реальному ВВП країни, а саме: модернізація національної податкової системи, викорінення причин та передумов іллегальних процесів та явищ.

8. Аргументовано, що запропоновані автором у роботі підходи щодо легалізації економіки в забезпеченні економічної безпеки України мають бути направлені не на репресивні, а на економічні важелі.

СПИСОК ВИКОРИСТОНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Автономна тіньова держава як загроза національній безпеці / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного ін-ту Мін-ва економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2016. – Вип. 1. – С. 3–7.
2. Аристотель. Политика. – Соч. В 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 509.
3. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки. – Харків, 2003. – 236 с.
4. Баженова О. В. Економіко-математичне моделювання економічної безпеки України: дис. канд. екон. наук: 08.03.02 / О. В. Баженова. – К., 2004. – 195 с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
6. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – Мінськ : World Wide Printing, 2002. – 1527 с.
7. Буткевич С. А. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Т. 21 (60). № 1, 2008. С. 68-74.
8. Варналій З.С., Буркальцева О.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : кол. монографія. Київ, 2011. 299 с.
9. Відмивання брудних грошей / Ю.Г. Козак [та ін.] // Міжнародна економіка. – К. : ЦУЛ, 2008. – С. – 734.
10. Використання інструментів FATF з метою протидії корупції в Україні. Аналітична записка 2014. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/vikoristannya-instrumentiv-fatf-z-metoyu-protidii-korupcii-v-ukraini>
11. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк. – К.: НІПМБ РНБО України, 2008. – 48 с.
12. Гаман Н.О. Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави: перспективи для України Електронне «Державне управління: удосконалення та розвиток» www.dy.nayka.com.ua №5 2018.

13. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. / Русский язык. – М., 1989. – Т.1. – 702 с.
14. Івченко А. Тлумачний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2006. – 766 с.
15. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання. 2009. – 647 с.
16. Етимологічний словник української мови. В 7 т. / Наукова думка. – К., 1982. – Т.1. – 631 с.
17. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. № 964-IV. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
18. Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15#Text>
19. Керівництво FATF з ризик-орієнтованого підходу до віртуальних активів та постачальників послуг з переказу віртуальних активів <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0f6aa58d-0309-4891-8bfea7cd7dc47eff&title=KerivnitstvoFatfZRizikorintovanogoPidkhoduDoVirtualnihAktivivTaPostachalnikovPoslugZPerekazuVirtualnihAktiviv&isSpecial=true>
20. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка / Ю.Г. Козак [та ін.]. – К. : ЦУЛ, 2008. – 1118 с.
21. Легалізація економіки в забезпеченні економічної безпеки суб’єктів господарювання та держави : колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. І.О. Ревак. Львів: СПОЛОМ, 2021. 240 с.
22. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки» від 20.01.2021 №104 <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dce6fa7f-5a76-4112-8740-a8e24533a24f&title=NakazMinekonomikiVid20-01-2021-104-proVnesenniaZminDoMetodichnikhRekomendatsiiSchodoRozrakhunkuRivniaTinovoieiEkonomiki>

23. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013 №1277.

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

24. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 № 60.

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>

25. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року"» від 11.08.2021 № 347/2021.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

26. Пастернак-Таранущенко Г. А. Економічна безпека держави / Г. А. Пастернак-Таранущенко. – К. : ІДУСКМУ, 1994.

27. Пілько А. Д. Моделювання процесів управління економічною безпекою регіону: дис. ... канд. екон. наук: 08.03.02 / А. Д. Пілько. – Ів.-Фр., 2004. – 174 с.

28. Предборський В. А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: Монографія. – К.:Кондор, 2005. – 614 с.

29. Предборський В.А. Тіньові владні утворення як гальмівний фактор суспільного розвитку. Формування ринкових відносин в Україні №2 (213)/2019

30. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015. №287/2015. Київ
URL:<http://zakon5.rada.gov.Ua/laws/show/287/2015/paran7#n7> (дата звернення 10.06.2022).

31. Резнік О.М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. Форум права : наук. фах. вид. 2015. № 4. С. 232–236.

32. Рекомендації FATF, методологія, правила та процедури. Прийнято MONEYVAL востаннє переглянуто на 55 Пленарному засіданні (Страсбург, 5-7 грудня 2017) 2018<https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf>

33. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре / Ж.-Ж. Руссо. – М. : Мысль, 1969. – С. 171.
34. Спиноза Б. Избранные произведения. – В 2 т. / Б. Спиноза. – М. : Мысль, 1957. – Т. 2. – С. 311.
35. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21>
36. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів : моногр. / Предборський В. А. К. : Задруга, 2014. – 400 с.
37. Украина и FATF: от санкций к сотрудничеству // Зеркало недели. – 2004. – №9.
38. Энциклопедический словарь / Ф. Блокгауз и И. Ефрон. – СПб., 1890. – Т.5. – 762 с.
39. Чавлешвілі Н. Ш. Вплив тінізації економіки на рівень економічної безпеки країни ДИПЛОМНА РАБОТА Суми, 2020. –
40. Карта: процент теневої економіки в странах мира <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/karta-procent-tenevoj-ekonomiki-v-stranah-mira-453/>
41. Прогноз динаміки тінізації <https://www.factograph.info/a/28731164.html>
42. Міністерство фінансів України <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
43. Іллегальна економіка та фінансові операції з легалізації незаконних доходів у контексті економічної безпеки / Фінанси України 2010
44. Використання офшорних механізмів ухилення від сплати податків серед загроз економічній безпеці України / Мірошніченко О.В. – Вісник економічної науки 2011р
45. Явище «відмивання брудних грошей» як загроза економічній безпеці України / Мірошніченко О.В. Гарбар С.Ю. – Економіка, фінанси, право 2010
46. Конституція України <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
47. Кримінальний кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
48. Закон України «Про оподаткування підприємств» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80#Text>